محمد عیاض اسحاقی نک مجموعهٔ آثاری

٣ نچی جلد. ١ نچی کتاب.

جمعیت

کامیدیه ایکی پرده‌ده

ناشرلری:

احمدگرای حسنی وشرکاسی

قزان.

محمد عیاض اسحاقی نڭ مجموعهٔ آثاری

یوسف افندی آقچورا جنابلری طرفندن یازلمش محررنڭ مفصل ترجمهٔ حالی، رسمی وقول یازماسی ایله طبع ایتلدی.

اوچنچی جلد.

ناشرلری:

احمدگرای حسنی وشرکاسی

قزان.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

Лито-Типографія

И. Н. ХАРИТОНОВА.

КАЗАНЬ. 1911 г.

جمعیت

4581
A3267

کامیدیه ایکی پرده‌ده.

برنچی طبعی

اثرنڭ تکرار باصدرو، ترجمه و تیاترلارده اوینااو حقلری محررینه مخصوصدر.

کشیلر:

شریف بای — مدرسه‌لر، مکتبلر صالا طورغان، اصول جدید سویه طورغان طوغری‌غنه فکرلی قارت بای.

جوان بای — شریف بای‌نڭ انیسی. طوپاص بای.

حضرت — عادی حضرت.

ملا — عادی ملا.

مؤذن — حیله‌کار مؤذن.

موسی میرزا — اوزینی بیك دینلی دیب کورسه‌تورگه طرشوچی، همه کشیگه یارارغه تله‌ب یوروچی بانکه‌ده‌غی بر پیسار.

صالح — یاڭا تاتار یکتی. طوغری فکرلی. ریاسز.

جمال قدا — بیك متعصب تاتار بایی. بدوامچی.

بیکه — عادی بای خاتونی.

کیلون — عادی یاش خاتون.

خواجه اوغلی.

آصراو.

خلق — یاشلر، قارتلر.

واقعه اورینبورغده، اون‌طوقزنچی یوزنڭ باشلارنده.

برنچی پرده

زورغنه زال. اورطاسنده اوزون اوسته‌ل. اوسته‌ل اوستونده، گرافینالرده قزل قواصلر. زالده‌خلق کوپ؛ قایسی اوزون اوسته‌ل بوینه‌اوطورغان، قایسی‌سی چیتلرگه اوطورغان. اوسته‌لنك باشنده کوزلکلی، چوار بیشمه‌ت کیگان، چالمه کیگان بر ملا. آنك یاننده چاپاندن چالمه‌دن طاغی برملا. آنك یاننده‌آق بورکدن برخلفه. آنك یاننده روسچه کیینگان، قارا میقلی، یالان باشلی بر میرزا. طاغی مؤذن، بدلچی، بایلر، اورطاچه خلق، بای بالالری.

شریف بای -- مونه ایندی، جماعت، سزنی شونك اوچون اوشه‌ندردك. حضرتلر کیلمی....

بر جوان بای — چاقرلغاندر بیت، احمدی! (شول آراده یاش‌گنه بر پویکاشچیك کیله.) حضرتلرنی چاقرتقان ایدکمی؟

احمدی — چاقرتدم. بارسینه‌ده ئه‌یتدردم.

بر بای — ئلله جماعت، حضرتلرگه آط یبه‌ریکمی؟

موسی میرزا -- اییو، ۋه‌د، حضرتلر اوزلری بولدرورغه کیره‌ك کبك کورنه توگلمی؟ ۋه‌د، ملت گه خدمت‌اشنده آلار، ۋه‌د اوزلری آلدن‌یوری‌طورغان کشیلردر؟ شریف آبزی‌سزنکچه نیچك؟

بر کشی — یوق، آلای یارامی، حضرتلرگه آط یبه‌رورگه کیره‌ك. آندی بوندی اشلری بولغاندر.

مؤذن — اییو، ئولم جیتم فلان باردر. ایل بولغاج تورلی حال بولا.

شریف بای — یامان، پچاق اشلریلہ یوق ئلی. تیك دشمانلق بلہ گنه کیلمه گانلردر. آلارغه ملتك قادالوب بتسون!

بر کشی — آلار بدعتدن قورقالر. اهل علماغه، شول، بوندی اوبشستۋالر آراسنده یورورگه یارامی ایندی. پیغمبر زماننده اوبشستۋا بولماغان.

موسی میرزا — اول، صادق آبزی آلای بولوب بتەر میکان صولڭ؟ اول ایندی، ۋەد، مونه مین ایندی بو مسلمانلرنیده بارسنده اوبشستۋاغه کیلمه گانلر، بولار جمعیت گه (جمعیت دیگان سوزنی بیك میشەرچه ئەیتە.) کیلگانلردر دیب اویلیم. مین اوزم اوبشستۋاغه کیلمەدم، جمعیت گه کیلدم.

خلق — (برآوزدن) اوبشستۋا توگل! جمعیت، جمعیت. توگل!

صالح — (آیاق اوزره طوروب) مینمچه جماعت، اول، چاقرلغان حضرتلر کیلەسیلری کیلسه کیلورلر ایدی. کیلمەسەلر شول، آلار، بزنڭ جماعت اشلرینه التفات ایتمه گان بولالر. شونڭ اوچون آلارنی کوتمەینچه اشکه باشلارغه کیرەك.

بر کشی — (اوطورغان ییرندن.) اوبشستۋا اشنیمی، جمعیت اشنیمی؟

صالح — اول بیت جمعیت برله اوبشستۋا آراسنده آیرما یوق!

خلق — (قچقرا) بار، بار!

مؤذن — اوبشستۋانڭ بدعتلگی بدیهی!

بو بای — بدعت، بدعت!

صالح — سز میکا سویلەرگه بیرمەدگز. جمعیت جییلش دیگان سوز، اوبشستۋاده شولای دیگان سوز!

طاوش — توگل، توگل! اوبشستۋا کیرەکمی! جمعیت کیرەك!

برەو — پیغمبر زمانەسنده اوبشستۋا بولغانمنی!

صالح — پیغمبر زمانه‌سنده بولغان.

طاوش — توبه قیل، توبه قیل! یوق، یوق!

جمال قدا — (آچولانغان طاوش برله) مین، الحمد لله یاشم یتمشکه یتدی، موگَنچه آندی اوبشستۋالرغه کرمه‌دم. الله تعالی بوندن صوڭ شوندی اوبشستۋالردن صاقلاسون! بتون مؤمن مسلمانلنی اوبشستۋادن صاقلاسون! ئه‌نه بیت ئلی، باقچه‌لرده شول اوبشستۋا کشیلری موزیکانالر اوینیلر. بزنڭ مسلمانلیده شولای ایتوب موزیکانالر اوینا تورغه تلیلرمنی؟

موسی میرزا — جمال آبزینڭ سوزی بیك درست. بز برمزده، ۋه‌د، اول، ئلی اوروسلرنڭ مونه بونده‌غی موزیکالنی اوبشستۋالری کبك اوبشستۋا آچارغه رضا توگل! (طاوش: توگل! توگل!) بز، مونه، حضرتلر فاتحه بیرسه‌لر جمعیت آچماقچی بولامز. جمعیت، ۋه‌د، اول اوبشستۋا توگل. اول صالح افندینڭ سوزیده درست. نو، ۋه‌د، بز مسلمان! بز دین قوشقانچه یوریمز.

خلق — درست، درست!

شریف بای — صوڭ اول آلای درست بولماغاچ، اول جمعیت بدعت بولغاچ نیك باشقه شهرلرده آچقانلر؟ نیك آنده ملالر شول جمعیتکه یازلغانلر؟ مونه حضرتلر سزدن صوریمز ایندی. اول بدعت بولسه سز بزنی طویگز ایندی.

حضرت — (کوزلکلی) کتابلرده اوبشستۋا دیگان نرسه‌یوق. ایندی. آنڭ حقنده آچق روایتلر کورنمی. لکن ایندی، اول بیت ایندی، مونه ئلی جمال آبزی ئه‌یتکانچه، اول اوبشستۋالر موزیکانالر اویناسالر، ایندی البته اول موزیکا لعولهب بولا ایندی. لعولهب حرام ایندی.

ایکنچی ملا — اییو، آندن‌صوڭ ایندی ئلی بو اوبشستۋا دیگانمز اوروس لغتی ایندی. بو ایندی، بو اوبشستۋا آچوومز برله اوروسقه اوخشاغان بولامز. من تشبهه منهم فهو منهم. ایندی شونڭ اوچون بو اوبشستۋا دیگان سوز خطره‌دن خالی توگل ایندی!

بر یاش بای — صوڭ بیت ایندی حضرتلر، بز اوبشستۋا آچماسقه بولدق. بو جمعیت حقنده کتابلرده نی ئه‌یته ایندی؟
(حضرتلر بر آز دەشمەینچه طورالر.)

بر خلفه — (آق بورکلی) آلار حقنده کتابلرده روایت یوق. بلمیم مونه حضرتلر نی ئه‌یتور. مین جامع الرموزده کورگانم یوق!

حضرتلر — یوق، یوق!

جمال قدا — اول صوڭ آلای کتابده بولماغان اشنی اشله‌و، حضرتلر نیچك بولور ایندی؟ (ملالر آبدرابراق طورالر.) اول آلای کتابقه قارشی کیلوب اش یورتکانچه، بز کتاب قوشقانلرنی اشلیك. مونه جماعت، قارغالی یولی بوینده، آنده اویصو ییر بار. ئه‌نه شونده مسلمان قبرلری بار دیلر. مونه شول ییرنی طوتوب آلورغه کیره‌ك. اوزغان بارغان اوروس اولاق آلارنی مسقل ایتمه‌سون.

خلق — اییو، اییو، بیك مصلحت!

جمال قدا — آندن آری آلارنڭ اوستینه آغاچ اوطورتورغه کیرەك. آلار ذکر ئه‌یتوب طورورلر. ذکرلوینڭ ثوابی ئولكارگه بارور. حضرتلر شولایدر بیت، آغاچ ذکر ئه‌یته طورغاندر؟

مؤذن — اییو، کتاب ئه‌یتكان آغاچلر اوله‌نلر همه‌سیده الله دیب طورورلر، دیگان.

بر کشی — اول ایندی، البته زیارتلر تیره‌سن طوتو بیك یاخشی اش. لکن بیت باشقه کیره‌كلرمزده بار. مونه فقیر فارتلر

بولا، یتیم بالالر بولا. شولارغه طورورغه اورون یاصاساڭ شریعتچه گناه بولماس ایدی، دیب اویلیم.

آرتدن برەو — اول پرییوت بولامی ایندی؟ تگی بازار پوچماغندەغی کبی پرییوت بولامی ایندی؟

خلق — یوق، یوق! پرییوت کیرەکمی!

بر خلفه — اول ایندی پرییوت یورطنده، آنڭ ایرلری برله خاتونلری برگه طورالر ایکان ایندی. اول شرع شریفکه مخالف ایندی.

خلق — اول اوروس اُشی، اوروس اُشی!

صالح — سز بیك قزق ایکان. پرییوت آچوب فقیرلرنی تربیه قیلوده اوروس اشی، جمعیت آچوب بالالر اوقوتوده اوروس اشی. قایا صوڭ مسلمان اشی؟

مؤذن — ئولکنی قبرینه قدر اوزاتا بارودە.

بدلچی — حاجیلر برله کورشه بارودە.

برەو — بیش وقت نمازنی جماعت برله قیلودە.

صالح — مین آلارنی ئەیتمیم.

خلق — بزگه شول کیرەك شول. بزگه او بشستۋا کیرەکمی.

صالح — آلای بولغاچ صوڭ، سز، اوروس اشندن بیك قورقغاچ نیك اوروسلر کسب ایته طورغان تیری یاری برله سودا ایتەسز؟ اوروسقه اوخشاو بولا ایچ!

خلق — (کوله) اول دنیا اُشی! کسبسز طوروب بولمی!

شریف بای — مین ئلی جماعت، بو اشدن گناه بولور دیب ئەیتوگه بردە آلای اشانمیم. مینم فقیر، ضعیف قارتلرنی جیبوب آشاتووم حضرتلر کتابقه صیمی‌منی؟

بر حضرت — ایبو. آنده ایندی، شول سزنك عرضکز فاسد بولماسه، مثلا او بشستؤا آچو بولماسه، البته ثوابلی اش ایندی.

شریف بای — یتیم بالالرنی جیبوب اوقوتو گناهمی ایندی؟

مؤذن — آنسی ایندی اوقوتووینه قاراب، اگر ایندی سلفلر یولی برله بولسه ثوابلی ایندی. اصول جدیده برله بولسه، قارا طاقتا بولسه حرام ایندی.

بره‌و — اصول جدید کیره‌کمی!

بر نیچه کشی — کیره‌کمی، کیره‌کمی!

شریف بای — طوقتاگز ئلی، سز میکا جواب بیروب بترگز ئلی. مونه ایندی، مین، شول فقیرلرنی جیبوب آشانسام، آلارنی هنرگه اویره‌تسه‌م، شونك اوچون مینی قیامتده تموعده یاندرالرمی ایندی؟ (ملالر برسینه برسی قاراشالر).

بر ملا — ایبو، آنسی ایندی الله اشی، بز بلمیمز. تله‌سه عفو قیلا، تله‌سه عذاب قیلا.

جمال قدا — آنی بلور حال یوق. بر صیصا اولیا ۱۲۶ یل عبادت قیلغانده، آخردن الله تعالی قهرینه لایق بولغان.

شریف بای — مین سینك بر صیصاگنی بلمیم. مونه مینم آقچه‌م بار. مونه مین ئوله‌م. شونك اوچون فقیر بالالرغه اوقورغه آقچه قالدرماقچی بولام. شول یاریمی، یوقمی؟ شریعتکه صیامی، یوقمی؟

جمال قدا — سین اصول جدید مکتبی آچماقچی بولاسك؟ مونه‌شول‌شول، مونه شول ایندی جماعت، اوچی قایا کیلوب چقدی!

خلق — یوق، یوق! بزگه اصول جدید کیره‌ك توگل!

موسی میرزا — ئلی، ؤه‌د، شریف آبزی اصول‌جدید دیگانی یوق جماعت. اول مونه اوزندن صوڭ آقچه قالدرام‌دی. اوقورغه

ایندی، فقیرلرگه اوقورغه. بو صوڭ حضرتلر ثوابلی اش توگلمی صوڭ؟ بو یاخشی نتیجه توگلمی صوڭ؟

بر یاش کشی — بیك یاخشی، بزگه حاضر شریف آبزیغه رحمت اوقورغه کیره‌کده، شول اشکه یاردم ایتشورگه‌گنه کیره‌ك.

مؤذن — اول بای آقچه قالدرورغه نله‌سه، البته بیك یاخشی اش ایندی. لکن بیت، اول فقیر بالالر اوقوتودن کیره‌گره‌ك اشلر بار ـ مثلا ملا مؤذن خلقینڭ حالی بار بیت. محله خلقی اوزگزگه معلوم قاری آلمی.

بر ملا — ایبو، ایبو، علمانڭ اشی آور، کون کوروی قیین ایندی. آلارنی اونوتورغه یارامی.

صالح — مونه نی اوچون سز بابادن بیرلی شریعتکه صیمی دیب طوراسز ایکان!

طاوش — نی سویلی! حضرتلرگه قارشی کیله! الله‌دن اویال!

موسی میرزا — اول ایندی، ملا مؤذن‌نڭ حالی قیینا‌غن بله‌مز شیکللی ایندی. ئلی هر اش آلاردن باشقه بولمی ایندی. ۋه‌د، شولای مونه، ۋه‌د، بو جمعیتنی ایندی آیرم یاصیق دیم، ایندی. علمانی شریف آبزی اوزی اونوتماس ایندی، دیم.

بره‌و — بونك بیت، اش ئلی مونه شول جمعیتده ایندی. شول مونه شریعتکه موافقمی، توگلمی؟

ینه بره‌و — طاغی شول پرییوتده ایندی.

ملالر — اول پرییوت دیگانی کتابلرده کورنمی ایندی. اول پیغمبردن صوڭ چقغان اش بولا ایندی، شولای بولغاچ اول بدعت بولا ایندی.

جمال قدا — مونه جماعت ایشتدگزمی؟ بدعت بولادر، دی.

صالح — مینمچه مسئله‌نی بتونله‌ی اوزگه‌رتورگه کیره‌ك. مونه خلقمز آراسنده ضعیف قارتلر بار. شولارنی آشاتوب تربیه قیلورغه کیره‌ك‌می، توگلمی؟ طاغی فقیرلك سببلی اوقی آلا آلمی‌قالا طورغان بالالر بار. شولارنی اوقوتورغه کیره‌ك‌می، توگلمی؟ مونه شریف آبزی شول اشنی فائده‌لی دیب طابقانده، شولارغه یاردم ایته‌ر اوچون بر جمعیت یاصاماقچی بولا. سزدن کیکاش ویاردم صوری.

برملا — مونه شول، شول ایندی. اشنك ایك نچکه ییری شول جمعیت دیگانمز ایندی.

صالح — جمعیت دیمه آلای بولسه!

بره‌و — اوبشستۋا دیك‌منی؟

صالح — بر سوزده ئه‌یتمه. اوقوتده آشاتقنه.

بره‌و — یوق جماعت، بونك آرتنده بر بر نرسه یوقمی؟ بونك آرت یاغی ناچار بولوب چقماسمی؟ بز ایندی شول جمعیتنی آچیق؛ ایندی بو کافرلر بزگه کیلوب: ایندی شول جمعیت، اوبشستۋا ایندی. اوبشستۋا بولغاچ، اول اوروس اشی ایندی. شولای بولغاچ نیك سزنك پو چماغگزده یوق دیمه‌سمی؟ بز شولارنی اویلارغه کیره‌ك!

خلق — درست، درست! اوروسقه اشانورغه یارامی!

شریف بای — ئلی بیت بونده اوروس یوقلا باسا. ئلی بیت اوز آرا قچقرشامز.

بره‌و — آنك آرت یاغندن اوروس کیلوب چقماسون دیمز!

مؤذن — قورقنچلی حال‌ایندی. بای، شول، شوندی‌شبهه‌لی اشلر یاصاب قالدرغانچی، اوزینه اهل علمادن دعاچیلر قالدرسه...

شریف بای — (قزوب) مونه ایندی جماعت آقتق سوز: مین ایندی قارت کشی، مین ایندی ئولەرگە حاضرلەنەم. مونه شول، باشقە شهرلردەگی کبی جمعیت آچساڭز، شوندە مؤمن مسلمان برگە بولوب قارارغە بولساڭز، مین، اون مڭ صوم آقچە قالدرام. یوق ایکان ایندی، اول آقچەنی، مین، بوتەن شهرگە بیرەم.

خلق — آچامز، آچامز!

موسی میرزا — مونە ایندی جماعت، ایشتدڭزمی ایندی؟ شریف آبزی بیك زور آقچە قالدرورغە تلی. ۋەد، بز، ایندی حضرتلر فاتحە بیرسە، شول جمعیتنی آچیق ایندی.

بر کشی — کیرەکمی، کیرەکمی!

صالح — (برکشیگە) سین کیرەکمی دیسڭدە، شول فقیرلرنی اوزڭ قارارسڭمی صوڭ؟

کشی — مین قاری آلماسام، الله قارار.

موسی میرزا — مونە حضرتلر، سز شوڭارغە فاتحە بیرڭز ایندی.

بر ملا — اییو، اول شول میرزا افندی، کتابدە بردە آندی جمعیت دیگان نرسە کورنمی. بزدە شول الله حضورندە جوابقە قالمیق، دیمز.

بر بای — حضرتلر، بز اوصاللقغە طرشمیمز ایندی. شول فقیر فقراغە یاردم ایتشورگە ایندی.

مؤذن — صوڭ ایندی، اول اوبشستۋا بولغاچ!

موسی میرزا — اوبشستۋا توگل، جمعیت.

مؤذن — یە جمعیت دیك ایندی. ملا موذننی بتونلەی اونوتماسلرمی ایندی؟ مونە قزانده ئلی، ملا مؤذن حقی بولغان زکاتنیدە

شول اوبشستۋاغه بیرورگه تلیلر ایمش. بزده‌ده شوندی بدعتلر بولماسمی؟

بره‌و — اول بیت، امامینی قاراو هر کمگه تییش ایندی. نشا الله آلای بولماس. (ملالر بر برسی برله سویله‌شه‌لر.)

بره‌و — ئلی حضرتلر، بز بارمزده شونده بیت. آندی بوندی دینگه مخالف اش بولسه، آغای انی بر له کیگاش ایتوب طوقتاتورمز.

جمال قدا — وقت اوتوب کیتمه‌سمی؟

بر ملا — اللهغه طابشردق ایندی جماعت. شریف آبزیده محله قارتمز، آنڭ کوڭلینیده قالدرمیق ایندی. ایندی، آلای بولسه بر فاتحه بیریك. (قول کوته‌روب دعا قیلالر.)

بر ملا — (شوندن صوك) اهل اسلامغه فائده‌لی بولسون ایندی.

خلق — آمین!

شریف بای — مونه ایندی آلای بولسه، موسی میرزا، سین ایندی اوصتافینی اوقو.

موسی میرزا — (کسه‌سندن کاغدینی چغاروب، کوزلکینی کییوب، قاراشدرغالاب صالحغه بیره.) مه ئلی، سز اوقوگز ئلی صالح افندی!

صالح — (اوقی باشلی.) «جمعیت نڭ، کاڤ یچکاده اوبشستۋا، مقصدی...

خلق — اوبشستۋا کیره‌کمی، اوبشستۋا کیره‌کمی!

جمال قدا — سز بزنی شولای آلداب، بزنڭ آرتده اوبشستۋا یاصاماقچی بولاسزمی؟ ئه‌یتدم بیت آرتی ناچار دیب! (خلق طاوشلانا.)

شریف بای — شول سوزینی صز!

صالح — (قولنده‌غی کارانداشی برله صزوب) «جمعیتنڭ مقصدی، خلقمزنڭ محتاج طرفلرینه یاردم ایتمکدر...

برکشی — اول، نیك کارانداش برلهگنهصزدی؟ او بشستؤا دیگان سوزنی بتونلەی قرورغه کیرەك!

موسیمیرزا — اییو، اییو درست، قالام (قلم دیگان سوزنی میشەرچه ئەیته) برله صزارغه کیرەك.

خلق — (قچقرا) بوز! بوز! (صالح قارا برله بوزا).

برەو — بونده «خلقمز» دیگان. نیندی خلقمز؟ نیك آنی بتون مسلماننڭ دیمهگان؟

صالح — بزنڭ مقصد بتون مسلمانغه خدمت توگل.

برکشی — نیك بولماسون، بتون مسلمانغه خدمت. بتون مسلمان بزنڭ دین قرنداشی توگلمنی؟

طاوش — بتون مسلمان، بتون مسلمان!

صالح — بتون دنیانڭ مسلمانینه بز یاردم ایتەده آلمیمز، آنی اوزمزگه مقصد ایتوب آلاده آلمیمز. بزنڭ آنلق کوچمز یوق!

برەو — نیك بولماسون! الحمدلله، بز مسلمان!

برخلفه — اییو، الله تعالی جنابلری هر نرسهگه قادر ایندی. الله یاردم بیرسه بارسینەده کوچمز یتەر.

برەو — ئلیگه، جماعت، بیت کوچمز یتمهگانی کورنوب طورا. بز حاضرگه قاراب اش یورتوروگه کیرەك. کوچمز بولسه طاغی جمعیت آچارمز.

برەو — یوق، آنی حاضر نغتوب قویارغه کیرەك. اول قالغان اشکه قار یاوادی.

حضرت — اییو، «بتون مسلمانغه» دیەرگه کیرەك.

موسی میرزا — اییو جماعت، اول شولای کیرەك ایندی، «بتونمسلمانغه» دیەرگه کیرەك. ؤەد، بز بارمزده شول اویده ایندی.

نو، ۋەد، بزدەطاغی بر نرسە بار: میسیونیرلر دیگانمز رضا بولورمی!
میسیونیرلر، ۋەد، آلار بیك دشمان؛ مینم نیشلەگاننی قارابقنەطورالر.
آلار، ۋەد، بو موسی میرزا مسلمانغە فائدەلی اش اشلەمەسون، دیب
آیاق چالورغەغنە طورالر. ۋەد، آلار مینی بانقەغە کرتمەس اوچون
سیناتقە قدر باروب یتدیلر.

حضرت — ایبو، ایندی، میرزا افندی‌نڭ کرووی یاخشی
بولدی. شوندی بانکە کبی آقچەلی بیردە اوزکشی بولغاچ، آغای
انیگە یگل بولا ایندی.

موسی میرزا — ۋەد، آلار شونڭ اوچون مینی کرتمەسکە
تلەدیلر. مونە، ۋەد، ئلی بورکون بر مسلمانغە آقچە بیرمەسکەتلیلر.
تگینی غلوپی تاتارین دیب تیرگیلر. مین شونی کوردمدە، ۋەد،
سز زاکونغە قارشی کیلەسز، دیب زاکوننی آچوب کورسەتکان
ایدم، اوزلری ایسلری کیتدیلر. ۋەد، آندە زاکون بلونگدە
نتیجەسی کوب. شوندن‌صوڭ مینی مسلمانسکی چاستقە، دیریکتور،
باش ایتوب قویماقچی بولدی. تگی بدبختلر، ۋەد، رضا بولمادیلر.
شونڭ اوچون ئەیتەم: بز بیك زور باشلاب کچکنەسندن قالمیق
دیم! بزنی تگندن، بانکادن شلدرماسونلر دیم!

خلق — ایبو، ایبو، آنسی درست!

موسی میرزا — ۋەد، بورکون بر میسیونیر کیلگان.
دیریکتوردن، بر بالانی اوروس ایتەرگە آقچە بیرگز، دی. مین دیدم:
نیسمی، زاکون یوق! بیرمەدیلر. مین بولماسام، ۋەد، بیرورلر ایدی.

خلق — رحمت میرزا! رحمت!

موسی میرزا — ۋەد، مینم اوزیمەدە یگل کیلمی. بورکون
قاراسام، اورامدە بارالر. طوقتا ئلی بو بدبخت نیشلی ایکان، بو

بزنڭ مسلمانغه ضررغه یورمیمی، دیب اویلادم. چقدم، ایسه‌نلك صاولق صوراشدم. بله‌م، تگی بدبختلرنڭ مینم برله سویله‌شه‌سیلری کیلمی. برسی میسیونیر، برسی چیناونیك. میسیونیر تگینی میندن آیرورغه تلی. مین: یوق دیدم، میرزاڭ سزنڭ کبکلرنی کورگانی بار، دیدم، چیناونیکنی آیروب آلدم. ۋه‌د، ۋه‌د شول قاهرنڭ (میشه‌رچه ئه‌یته.) اچ سرینی آلور اوچون گاستینساغه آلوب کردم. تگینڭ بتون اچ سرینی توکدردم. شوندن تگی میسیونیر، ۋه‌د، میندن قورقوب شهردن کیتدی. ئه، شونی برسی کورگانده میرزا اچوب یوری، دی. یوق، میرزا اچوب یورمی! میرزا دین اوچون اوز آقچه‌سنی قزغانمای اینچه سرلر آلوب یوری، سرلر. آنی بلورگه کیره‌ك!

خلق — رحمت، رحمت!

بر ملا — ایبو، میرزا سوزی درست جماعت. بونی ایندی شول کوینچه قالدرورغه کیره‌ك. اول آندی بوندی اش بولوب کیتوب بانکاده سیزه کورمه‌سونلر!

صالح — (طاغی برقات اوقی) «جمعیتنڭ مقصدی خلقمزنڭ محتاج طرفلرینه یاردم ایتمکدر». مونه بو ماده یاریمی ایندی؟ شونی قبول ایته‌مزمی؟

بره‌و — نیك خلقمز دیگان؟ اوروسلر: «بزده خلق، بزگه‌ده یاردم ایت» دیمه‌سلرمی؟

موسی میرزا — بوسوز درست. ۋه‌د، جماعت: «مسلمان خلقمزنڭ» دیه‌رگه کیره‌ك.

خلق — ایبو، ایبو!

خلفه — «مؤمن مسلمان» دیه‌رگه کیره‌ك.

ملا — اول ایندی، مسلمان بولسه مؤمن کیره‌ك توگل. مؤمن بولسه مسلمان کیره‌ك توگل. آلار الفاظ مترادفه ایندی.

خلفه -- یوق حضرت، مؤمن تأمین‌ده مشتق، مسلم سلامتدن مشتق.

بر ملا — ایبو، ایبو، ایکیسیده کیره‌ك.

جمال قدا — مؤمن مسلمان اورنینه «حق مسلمان» دیه‌رگه کیره‌ك. حق مسلمان بولماغان کشیگه یاردم ایتو گناهلی اش.

صالح — نیچك کشینك حق مسلمانمی، توگلمی ایکانینی بله‌سك! کشینك اچینه کروب قاراب بولمی!

جمال قدا — اهل علما یولی بر له یورگان کشی حق مسلمان بولا.

خلق — درست، درست!

موسی میرزا — ایبو، اول سوزنی قوی، اول ضررلی توگل.

صالح — (یازا). آلای بولسه مونه بولای بولدی ایندی: (اوقی) «جمعیتنك مقصدی حق مسلماننك محتاج طرفلرینه یاردم ایتمکدر».

بره‌و — بو، جماعت، ایندی بونده حق مسلمان دیگانمز. شول حق مسلماننك کم ایکانینی آیروبراق ئه‌یتمیمزمی ایندی؟

جمال قدا — آچق کیره‌ك، آچق کیره‌ك!

تـگی کشی — مونه‌بیت، ایندی زمانه بوزولدی؛ تورلی بدعتلر کوبه‌یدی. پیغمبرمز زمانه‌سنده بولماغان نرسه‌لر چقدی. مونه شول ایندی، بزنك جمعیتمز، شول بوزوقلقلر، شول بدعتلرنی بترورگه طرشورغه کیره‌ك ایندی.

خلق — درست، درست!

تـگی کشی -- شونك اوچون مونه، حق مسلماندن مراد اهل علمانی اعتبارغه آلوچی، سلف الصالحین یولی بر له یوروچی دیگان سوزنی قوشیق، دیم!

خلق — مصلحت، مصلحت!

طاغی بر کشی — جماعت، بیت ئلی مونه، شول صوڭغی یللرده آتا آنا سوزینی طوتماو بیك قوّتله‌نوب کیتدی. مونه کوز آلدمزده احمدی آبزینك اوغلی آتاسندن فاتحه صورامایِنچه چغوب کیتدی. خلیل آبزینك اوغلی آتالرینه قارشی کیلوب اویله‌ندی. مونه شوندی ناچارلقلرنی بترورر اوچون، مین، آتا آنا فاتحه‌سینی آلغان کشی دیگان سوزنیده قوشیق، دیم!

طاوش — کیره‌ك، کیره‌ك!

بر بای — (قالون قورصاقلی) مین، ایندی ئه‌یته‌ده بلمیم. مونه شول ایندی، ئلی مونه بز خدمت ایتکانده بایدن قالتراب طورا ایدك. باینی آتا اورنینه کوره ایدك. اول صوغه کر ورگه قوشسه، صوغه کره ایدك؛ اول اوطقه کر ورگه قوشسه، اوطقه کره ایدك. بویلك مونه، شول پر یکاشچیکلر آراسنده شول انصاف بتدی. بایلردن رخصت آلمایِنچه چغوب کیته باشلادیلر. آزماز آقچه یاصاب بایلرینه کونده‌ش بولوب، آلارنك فاتحه‌سندن باشقه اوزلرینه اش باشلی باشلادیلر. اشکه اویره‌تور اوچون صوقساك نیتسه‌ك صودارغه بیره باشلادیلر. بولار بیت ایندی جماعت مسلمانلق توگل. مونه شولارنیده شول جمعیتمزگه کرته‌سی ایدی، دیم. آنده ایندی اوزگز نیچك ایکانلکینی قارارسز.

موسی میرزا — بو ایندی، ئلی ولی آبزینك ئه‌یتکانی، ایندی شول بولدی کبك کورنه. اول ئه‌یته: ۋه‌د، بو بزنك خدمتچی خلق بوزولدی، دیدی.

خلق — درست، درست!

موسی میرزا — اول ایندی، ۋه‌د، شولارنیده‌شونده‌قوشیق دی. مینمچه بو مصلحت! بایندن فاتحه آلغان خدمتچیلرگه دیه‌رگه کیره‌ك.

ملا — ایبو، ایبو، اول ایندی، آندی بدعتلر کوبه‌یه باشلادی ایندی. ئلی اوزمزنک آصراوغنه کم بولغان صوک ایندی، شول‌ده آبصطاسینک سوزینه تل قایتاروب، ایرک بیرسه‌ک اوروشماقچی بولوب طورا ایندی.

حضرت — ایبو، کتاب ایندی خواجه‌سینه اطاعت قیلسون دیگان. اولسی ایندی شرع شریفکه موافق.

موسی میرزا — یه ایندی، صوک بزنک، بوبرنچی ماده نیچک بولا ایندی؟

صالح — (اوقی) «جمعیتنک مقصدی: حق مسلماننک محتاج طرفلرینه خدمتدر. شوندن صوک ایندی یولدز برله «حق مسلماندن مراد: اهل علمانی اعتبارغه آلوچی، سلف الصالحین سوزی برله یوروچی، آتا آنا فاتحه‌سینی آلوچی، بایلرنک رخصتندن باشقه اوزندن اش باشلاماوچی» دیمز ایندی.

جمال قدا — مین ئلی بونی آکلامادم. مونه ایندی، بو صوکغیسینی قایا یازلا ایندی؟

صالح — اول بو ماده‌دن صوک یازلا ایندی.

جمال قدا — یوق، اول آلای بولغاچ آنی بر کمده صانغه صاناماوی بار. اول شونده، حق مسلماندن صوکده بولسون!

صالح — آلای معناسی طوغری کیلمی.

خلق — کیلور، کیلور! جمال قداچه بولسون!

موسی میرزا — شولای بولسون. یه ئلی، اوقوب قارائلی. بز آنی معناسی طوغری کیلمه‌سه اوزگه‌رتورمز، ۋه‌د.

بره‌و — اوزگارتمه‌یمز.

صالح — (اوقی) «جمعیتنڭ مقصدی حق مسلمانلنڭ، حق مسلمانلدن مراد: اهل علمانی اعتبارغه آلوچی، سلف الصالحین یولی برله یوروچی، آتا آنا فاتحه‌سینی آلوچی، بایلرینڭ رخصتندن باشقه اوزندن اش باشلاماوچی محتاج طرفلرینه یاردم ایتودر».

موسی‌میرزا — ابیو، سوزی بیك قلاقغه یاتوب بتمی کبك کورنه. سزگه نیچك جمال آبزی؟

جمال‌قدا — یاری، یاری!

خلق — یاری، یاری!

صالح — معناسی درست بولمی، آڭلاشلمی بیت!

خلق — آڭلاشلا، آڭلاشلا! شولای کیره‌ك، شولای!

بر پریکاشچیك — ئلی، بو زمانه‌لرده بایلر آراسنده خدمتچیلرینی گناهسز ییرگه رنجتوچیلر کوبه‌یدی. آزغنه آچووی کیلسه قووب چغارا. مونه بوندی اورنسز ییرگه خدمتچیلرینی رنجتمه‌وچیلرگه، دیگان سوزنی قوشارغه کیره‌ك.

طاوش — یوق! یوق!

بره‌و — یاخشی خدمت ایتکان کشینی بر کمده رنجتمه‌س! کیره‌کمی!

طاوش — کیره‌کمی!

حضرت — اول ایندی، مسلمان کشی، آلای رنجتمه‌س ایندی. گناه ایکانلکینی بله بیت ایندی. رنجته ایکان، ئلی بیت قیامت بار. سزگه الله تعالی آنڭ اوچون اجرینی بیرور. کتاب ئه‌یتکان: گناهسز ظلم قیلنغان کشینی صراط کوپرندن یاشین کبی اوتکارور دیگان. آنڭ آلدنده یدی اوجماحنڭ ایشکلری آچلور دیگان!

بر قارت — اییو، اییو صبر ایته‌رگه کیره‌ك شول!

پریکاشچیك — نیك بزگنه صبر ایته‌رگه کیره‌ك. کوچله‌سه‌لرده صبر ایته‌رگه‌منی؟

ملا — ایبو، ایبو! شونك اوچون ثوابی بولور.

پریکاشچیك — بایلر صبر ایتسون، ثوابی آلارغه‌ده بولور.

ملا — ای آحمق، کفر سویلیسك! توبه قیل، کتابقه اشانمیسك!

طاوش — طاشلا، طاشلا! نی سویلیسك! (پریکاشچیك طوقتی).

موسی میرزا — صوك جماعت، شولای یاری‌ی ایندی؟

خلق — یاری، یاری!

موسی میرزا — ایکنچی ماده‌نی اوقو ایندی.

صالح — (اوقی) «شول مقصدینی طوتار اوچون جمعیت: مکتبلر آچارغه، کیچکی درسلر یاصارغه، زورلر وکچکنه‌لر اوچون کیره‌کلی هنرلر اویره‌تورگه یول آچاچق همده کیره‌کلی کتابلر باصدرورغه طرشاچاقدر».

موسی میرزا — بوسی نیچك جماعت؟

جمال قدا — اول نیك آنده مکتب دیگان؟ مکتب بیت اوروسچه اشقول دیگان سوز. بزگه اشقول کیره‌ك توگل! بز الحمدلله مسلمان!

خلق — درست، درست! اشقول کیره‌کمی! کیره‌کمی!

صالح — مکتب دیب نظاملی مدرسه‌نی ئه‌یته‌لر.

جمال قدا — اول نیندی نظاملی مدرسه! مسلماننك نظاملی بولامنی؟ بزده الحمدلله نظام میظام یوق!

خلق — کیره‌کمی، کیره‌کمی! اشقول کیره‌کمی! نظام کیره‌کمی!

بره‌و — طوقتا گز ئلی جماعت! نظاملی مدرسه دیگان سوز، اول بیك قورقنچلی سوز توگل. مثلا بالالرنك وقتلی سبقغه کیلولری

کیتولری، آنڭ صوڭنده برگه شریك بولوب اوقولری دیگان سوز. بو بیت حضرتلر ایندی شریعتکه قارشی توگلدر؟

حضرت — ایبو، اول ایندی شول، ملاکم، اهل علمانی قصو بولا ایندی. مثلا سبقنی وقتلی یاصیق ایندی. البته بیت وقت ایندی، نماز وقتی برله یوری. مثلا ایندی ایرته نمازدن آلوب اویله نمازینه قدر دییك ایندی. یاری ایندی، ئولم جتم بولسه، مثلا بیت جنازه نمازی آخرسی فرض بیت ایندی. اهل علماً وقتلی دیب جنازه‌دن قالا آلمی شول ایندی.

ملا — طاغی آش بولا، طوی توشم بولا. وقتلی بولغاچ ایندی، بزگه شول بر بیرگه‌ده بارماسقه کیره‌ك بولا ایندی. اول، تگی اوروسلرنقی کبی وقتی برله قنغراو قاغوب کرورگه، قنغراو قاغوب چغارغه بولا ایندی.

طاوش — قنغراو کیره‌کمی، کیره‌کمی!

شریف بای — ئی صوڭ قنغراو دیگان کشی یوق‌لاباسا! مونه شولای ترتیبل‌بره‌ك اوقوتسون دیمز شول. مونه مین یدی یل اوقودم، اون‌ایکی هفتیك‌طوزدردم، یازوده طانومادم. شول ایندی، حضرتلر، مینم یازو طانووم، دین بلووم گناهمنی؟

حضرت — یوق، اش آنده توگل شریف آبزی. سز مونه، الحمدلله، اوقی آلماسه‌گزده اهل علمانی نی قدر قارادگز. الله تعالی اجرینی نصیب ایتسون. اول ایندی نظاملی اوقو دیگاچ، اصول جدیدگه طارتو بولا ایندی.

طاوش — اصول جدید کیره‌کمی! کیره‌کمی!

موسی میرزا — اول مکتب دیگان سوزنی مدرسه دیب آلماشدریق آلای بولسه. جماعت شولای باریمی؟

مؤذن — اول، مدرسه دیگاچ ایندی اول، شول یاڠا مدرسه آچو بولامنی ایندی؟ بزنڭ شهرنڭ الحمدلله مدرسه‌لری بار بیت. ئلی، اول مدرسه بولغاچ مسجدیده کیره‌ك بولا ایندی. اول وقتده محله آیرو بولا ایندی. اوزگزگه معلوم بیت جماعت، الحمدلله مسجدلرمز اهالیسینی صیدره بیت ئلی.

حضرت — اییو، اییو. اول ایندی جماعت، شول بار مدرسه‌لرمز، مسجدلرمز برله قناعتله‌نو مصلحت بولور ایندی.

بره‌و — حضرتلر! بیت اول مسجد صالو ایندی، دین آرتدرو بولا ایندی. اول ثوابلی اش ایندی.

حضرت — هر یرده توکل ایندی. مسلمان آراسنده فتنه‌گه سبب بولسه فائده‌لی توکل ایندی.

موسی میرزا — اول ۋه‌د، حضرتلر، ئلی مدرسه آچامز دیگان سوز توگل. بر وقتنی بزگه مدرسه کیره‌ك بولسه، مدرسه‌لر یانوب کیتسه، الله قضاسندن صاقلاسون، شول وقتده مدرسه صالورغه پراۋا آلوب قالیق دیمز. ۋه‌د!

خلق — اول عقل، اول عقل!

موسی میرزا — بز ایندی آنی بیك نچکه اویلادق. اول میرزا ایندی بلمی اشله‌ی. ئلی ایندی جمعیت دیب بز رخصت آلا آلامز. تگیله‌ی ۋه‌د، جماعت، مدرسه آچارغه دیب صوراساق، ۋه‌د، اول قاهار میسیونیرلر، بو موسی میرزا بزنڭ باشقه بلا آچماسون دیب قورقالر. ۋه‌د، آلار بیرمه‌سلر.

خلق — آلای بولسه قالسون، قالسون!

جمال قدا — سلفلر یولی برله ایمان شرطی اوقوتا طورغان مدرسه دیگز!

صالح — اولسی نرسه گه ایندی آنڭ. مین آنده اوقورغه کرسه‌م، مین، نی دیب ایمان‌شرطی اوقیم ایندی. مین آنی بله‌یم‌منی!

جمال قدا — بلسه‌ڭ اوقوب کورسه‌ت!

صالح — مین بونده امتخانغه کیلمه‌گان.

جمال قدا — مونه آلار بارده شولای. بارده ایمان شرطی بلمی.

خلق — ایمان شرطی اوقولسون! اوقولسون!

بره‌و — جماعت، ابجدی قالدرلماسون!

خلق — درست، درست! قالدرلماسون!

موسی میرزا — درست جماعت! ایمانسز اش بولمی. ابجدده کیره‌ك، کیره‌ك. سین آنی صالح افندی یاز. (صالح یازا.)

بره‌و — جماعت! مونه بیت ئلی، بو یل شول مدرسه گه سپیکتور (اینسپیکتور) کره دیب همان قورقتالر. بز شونده ایندی، آنی برکتوب قوییق. سپیکتور کرمه‌سون دیب یازیق!

خلق — یازیق! یازیق!

ملالر — ایبو، ایبو مصلحت!

صالح — جماعت! بو ئلی بر جمعیتنڭ اوصتافی. آنده بز جمعیتنی نیندی یاصارغه تله‌گاننی گنه کورسه‌ته‌مز. بز بیت آلای اینسپیکتور کرمه‌سون‌دیب‌زاکون‌چغارا‌آلمیمز. بز بیت پادشاه‌توگل.

جمال قدا — یوق، کرمه‌سون!

خلق — کرمه‌سون، کرمه‌سون!

صالح — مینده کرسون دیمیم. لکن آنی اوصتافقه یازو مصلحت توگل.

بره‌و — مینمچه‌ده شولای جماعت. اول آلای بولغاچ ئلله نیندیره‌ك بولوب کیته ایندی. بز بیت ئلی، الحمد لله، مونه شول

طوغریده مینیسترگه‌ده پراشینیه بیردك. شول بزنك فائده‌گه چغار دیمز بیت. شولای بولغاچ بوسوزنی قالدرورغه کیره‌ك.

مؤذن — مینیستر اوز آلدنده، بونسی اوز آلدنده. یوق بونده‌ده برکتوب قویارغه کیره‌ك!

طاوش — آنده‌ده یاز، یاز! سپیکتور کرمه‌سون! (صالح یازا).

جمال قدا — اول، آنده کیچکی درسلر دیگان. اول نی دیگان سوز بولا ایندی؟

صالح — مونه یاش وقتنده اوقی آلماغان کشیلرگه، کوندوز وقتی بولماینچه اوقی آلا آلمی طورغان کشیلر اوچون کیچلرده سبق اوقوتولا ایندی.

بره‌و — ئه، اول کیچکی سبق بولا ایندی. سوره‌لر بیکله‌و، ایمان شرطنی یادقه آلو، دعالقلر اویره‌نو بولا ایندی.

صالح — اول‌غنه توگل. یازارغه، اوقورغده اویره‌تله.

مؤذن — اول، اول چاقده نیچك بولور ایکان ایندی. اول آلای کیچکی سبق بولمی بولا ایندی. اول ایندی اوروسلر چه‌راق بولا. اول ایندی ایسکیدن قالغان عادتنك کیرسی بولا. ئلی بیت کیچکی سبقده وردلر اویره‌نو، سوره‌لر یادلاو بولا ایدی. بو باشقه بولا ایندی. بلمیم ایندی بونك حقنده کتاب نی ئه‌یتور.

بره‌و — بوندی‌اشلر صوك، حضرتلر، پیغمبرمز زماننده بولغانمی ایندی؟

حضرت — آنسی شبهه‌لی ایندی.

جمال قدا — اول آلای شبهه‌لی ده بولسه، آنی قالدروب طوریق!

خلق — قالدریق، قالدریق!

صالح — یوق آنی قالدروغه یارامی. مونه حاضر اوقیسی کیله طورغان زور کشیلر بار، اول شولار اوچون ایندی.

برەو — ئه، مین بلدم. بو اوروسلرنڭ تگی باسقریسنی (ۋوسکریسنی) اشقوللری بولا ایکان! اول کیره‌کمی!

خلق — یوق، کیره‌کمی! کیره‌کمی!

شریف بای — طوقتاڭز ئلی جماعت! مین آنی نیندی ایکانینی بلمیم. مونه شوندی اوقوتا طورغان ییر بولسه، مین یاش وقتمده اوقورغه اویره‌نگان بولور ایدم.

برەو — اشقول بولسه‌ده‌می؟

شریف بای — اشقول بولسه‌ده.

خلق — یوق، بزگه اشقول کیره‌کمی! کیره‌کمی!

ەوسی میرزا — بوده جماعت اوزمزچه عقل برله اشله‌نگان ۋەدا بز، ۋەد، آنی تگی قاهر کافرلرنی آلدارغه دیب اشله‌دك. ۋەد، آلار، تیك مونه بولار بزنڭ کبك اوقوتورغه تلی ایکان دیسونلر. ئه بز طوتارمزده اوزمزچه اوقوتورمز. بز کیچکی سبق یاصارمز. اول، ۋەد، جماعت بزنڭ اش.

خلق — درست، درست! میرزاچه بولسون، میرزاچه!

برەو — یوق جماعت، اول کیچکی درسلر دیگان سوزنی کیچکی سبقلر دیه‌رگه کیره‌ك!

صالح — درس برله سبقنڭ آیرماسی یوق، اول باری‌بر.

برەو — یوق جماعت. بو، بولارنڭ اول «درس» دیگانلرنده مینم شبهه‌م بار. آلارنڭ مقصودلری کیچکی سبق بولسه، نیك آلار اوزلری اوك کیچکی سبق دیمه‌گانلر؟ بونڭ آرتی خیرلی بولماس!

مؤذن — بونده طاغی، بیت ئلی اشنڭ دین یاغی بار. (صالحقه کورسه‌توب) مونه‌بو افندیلر، ایندی‌دینگه‌التفات‌ایتمه‌سه‌لرده، بزگه دینگه بیك نق یابشماینچه یارامی. الحمدلله، دینمز دین اسلام. شونڭ شکرانه‌سینی بلورگه کیره‌ك.

طاوش — بیك درست! بیك درست!

مؤذن — شولای بولغاچ کنابلرده ئه‌یته: کیچ برله نماز نیاز برله مشغول بولسون دی. دنیا بولغاچ تورلی حال بولا جماعت، قای وقت نماز قضاغه قالا. اول کیچ برله درس اوقولسه ایندی.. نمازلر قضا قیلوب بولمی ایندی. اول نمازنی قالدرورغه یاری ایندی دیگان سوز بولا ایندی... بو بیت جماعت، نمازنی یگلگه صایاو بولا. اول بیت کفر ایندی.

طاوش — درست، درست!

بر یاش بای — مؤذن افندی‌ئلی بیك اچکه کروب کیتدی...

مؤذن — (آنی بولب) بزگه اچکه کرمه‌ینچه یارامی. بز، ملا مؤذن قایغرتماساق دیننی کم قایغرتور ایندی!

یاش بای — دین قایغرتو بیك یاخشی اش. لکن هر نرسه‌دن دینگه ضرر کیتروب چغارو یاراب بتمی. کیچ برله درس اوقوده دیننڭ قای طرفینه ضرر بولا؟

خلفه — اولسی‌ایندی، آنڭ اوقوتووندە. سلفلر یولی‌آیاق آستینه طابتالماسه کیچ اوقوده ضرر بولماس ایندی. بزنڭ داملاده، تبرك، کتابنی کیچ قاراوچان بولا ایدی. کیچ ذهن آچق بولوچان دیه ایدی.

صالح — آلای بولسه بوماده یاریمی ایندی؟

جمال قدا — یه ئلی، طاغی بر اوقو ئلی.

صالح (اوقی) «شول مقصدینی طوتر ور اوچون جمعیت مکتبلر ..

برەو — مکتب توگل، مدرسه بیت؟

صالح — آنسی شولای قالدی بیت؟

خلق — یوق، یوق! مدرسه، مدرسه!

صالح — آلای بولسه مونه بولای بولا ایندی: (اوقی) «شول مقصدنی طوترور اوچون جمعیت، ایمان شرطی هم ابجد اوقولا طورغان مدرسه‌لر آچارغه، کیچکی درسلر یاصارغه، زور وکچکنه‌لر اوچون هنرلر اویره‌تورگه یول آچاچق، همده کیره‌کلی کتابلر باصدرورغه طرشاچق در».

جمال قدا — بونده جماعت بر بیك زور اش بار ایکان ئلی. کتابلر باصدرورغه دیگان. بو ایندی کتابدن مراد بونده بدوام بولامی ایندی؟

صالح — کتاب بدوامغنه توگل، کیره‌کلی کتابنڭ بارسیده.

جمال قدا — یوق، بدوام ایندی. ئلی بیت شول بدوامنی باصدرمیلر شول ایندی. مونه شونی جماعت برکتوب قویارغه کیره‌ك. اول آندی باصدرماو بولماسون.

برەو — (موسی میرزاغه) سین میرزا ایندی، آنی بانکاده‌ده سویله! بز بدوامسز نیچك طوریق! بالالرمز نی اوقور؟

ینه برەو — جماعت، بو بیك زور اش! الله تعالی یاردم بیرسه، بز شونی شولای ایتیك ایندی. اول کیره‌ك کتابلر اورنینه بدوامغنه دیسه‌ك یاخشی بولور. بدوامدن کیره‌ك کتاب یوق بیت!

خلق — شولای، شولای!

ملا — جماعت! بیت ئلی بو مختصرده کتاب جهادنی باصدرمی باشلادیلر. شونیده کرتیك ایندی!

خلق — کرتیك، کرتیك!

صالح — اول ایندی کیره‌کلی کتاب دیگاچ شونده بارسیده کره. نیك آنی بدوام دییه‌رگه کیره‌ك.

خلق — یوق، یوق! بدوام دییك، بدوام!

بر ملا — جماعت! مونه بیت بو اوروس خلقی ئلی رد نصارا کتابلرینی باصدرورغه رخصت بیرمی. مثلا ایندی، اول، آلارنڭ دینلرینی رد قیلا طورغان کتابلر. اول بیت بیك فائده‌لی ایندی. آلارنی برسی برسی اوقوسه هدایت طابماینچه قالورلق توگل ایندی. مونه شونیده جماعت. کرتیك ایندی. مونه مینم اوزمنڭده شول میسیانیرلر برله مناظره حقنده یازغان نرسه‌لرم بار.

خلق — ئه‌قورقالرمی! بزنڭ‌دیندن‌قورقالرمنی؟ کرتیك، کرتیك!

موسی میرزا — مونه جماعت، ۋه‌د، بز شولارنڭ بارسنده اویلاغان. اول، ۋه‌د «بدوام» دیسه‌ك تگی قاهارلر: «حاضر بو موسی میرزا نیشلی» دیب کیرته صالماسون دیمز.

جمال قدا — بدوام‌دن باشقه طورا آلمیمز ایندی.

موسی میرزا — مین، ۋه‌د، جمال آبزی بله‌م. مین بیك اوك کوب اوقوماسامده، الحمدلله مسلمانغه نی کیره‌کنی بله‌م. مین، ۋه‌د آنی ئلله قایچاندن قایغرتام. ئلی، ۋه‌د، کیچه گنه شونڭ حقنده بانکانڭ باشی برله سویله‌شدم. ایۋان ۋاسیلیۋیچ، ۋه‌د، زاکون یوق، بیت دیم. نیك دیب صوری. مین تگـکار زاکون آچوب کورسه‌ته‌م. سین، دی، موسی صاپییچ بزنڭ پرافیسورلردن کوب بله‌سڭ، دی. سینڭ سوزنی طوترو آورن آور ایندی، میسیانیرلرغه کوچ بولا ایندی، ئه‌یده سینـگچه بولسون، بدوام باصلسون ایندی، دی. مونه، ۋه‌د، اول بلوب یورتـکاچ نیلر بولا.

خلق — رحمت میرزا، رحمت!

موسی میرزا — ئلی طاغی، حضرت، میسیانیرلر بر له مناظره قیلشو طوغریسنده سویله‌دی. اول بیت مینم اچنی کوبدن طرنی. ۋه‌د، ئلی‌شول آراده‌غنه، بز، شول بانکاده سویله‌شوب کیتدك. ۋه‌د، مین، اوزمزنك دننك (دینی «ДНЪ» دی) آرتقلغینی‌سویله‌گاچ شاق‌قاتدیلر. بارسیده موسی صاپیپچ، ۋه‌د، بز بوگون مسلمان بولور ایدك... ده یارامی‌غنه دیلر. (صالح‌قه) اوچنچی ماده‌نی اوقو!

صالح — (اوقی) «جمعیتنك چلینی بولو اوچون یلینه اون صوم توله‌و تییشدر. عمرلك چلین بولاسی کیلگان کشیلرگه بر یولی اوچ یوزصوم توله‌رگه تییشدر. بونسنده، ایندی همه ییری آچق کورنه. بونده سویله‌ب طورورغه اورون یوق ایندی. بو همه جمعیتده شولای بولا ایندی.

بر خلفه — بونده ایندی، مونه حضرتلر، مین، چلین دیگان سوزنی آکلامیم. اول ایندی، ئلی بزنك دوخاونوی صابرانیه‌نك چلینلری بار بیت. اول شولار کبی میرزا بولا دیگان سوزمی ایندی؟ آلای‌بولسه ایندی، جماعت، مین رضا توگل. امتحانغه بارغان هر کمگه معلوم بیت، آنده‌غی میرزالر شاکردلرنك که‌وشلرینی یاشروب یوده‌توب بتره‌لر، همده اوزلری شرع شریفکه صیمی طورغان کییملرده یوریلر.

بره‌و — اول، میرزالر شاکردلرنك که‌وشینی یاشرمه‌سون دیگان سوزنی شونده کرتسه‌ك یاراماسمی جماعت؟

ملا — یوق آنسی مصلحت توگل، مفتی حضرتدن یاخشی توگل! بیت، بز، همه‌مزده آنك قول‌آستنده‌غی کشی.

مؤذن — اول چلين ديگان سوز، بونده، صابرانيه چلينى ديگان سوز توگل ايندى. بو اوروسچه ايندى. مونه بزنڭ آكروژنى صودقه آنط ايتدرورگه بارغانده «چلين صودا» ديگان كشيلر بولا. شولار كبى بولامى ايندى؟

برەو — اول شول بزنڭ مسلمانلر، ايندى، شول چلين صودا كبى ئلله نيندى اوقالى كييملر كييوب يوروررگه بولور ميكان؟ اول بيت، بزنڭ شريعتده، حضرتلردن اوزوب بولسه‌ده ئه‌يتيم كمش كييم كيه‌رگه يارامى.

حضرت — ايبو، ايبو! آلتون كمش، يفه‌ك نرسه‌سى ايرلرگه ممنوع ايندى.

ملا — اول چلين ديگانى، مؤذن، اوروس لغتى بولماسقه كيره‌ك.

مؤذن — اوروسچه، اوروسچه. مين بيت اوروسچه بله‌م. مين بيت ١٨ يلدن بيرلى آكروژنيغه آنطقه يوريم.

خلفه — اول اوروسلرده استعمال قيلنسه‌ده اندلس عربلرندن كرگان بولورغه كيره‌ك. اول اصلده «جلين» بولورغه كيره‌ك. لكن اوروس خلقنده «ج» حرفى بولماغانغه، آنى «چلين» ديب ئه‌يته‌لر.

حضرت — ايبو، ايبو! اول اوروسلرنڭ هر نرسه‌سى عربلردن آلنغان ايندى.

خلفه — اول ايندى، اول وقتده «جَلَنَ يجْلِنُ» دن كيلگان بولامى؟ ضرب يضرب بابندن.

حضرت — يوق اول فعيل وزننده بيت! اسم صفت بولا ايندى. ضرب يضرب دن توگل ايندى، «حَمِدَ يحمَدُ» دن بولورغه كيره‌ك.

برەو — آنڭ ايندى، بو، عربچه معناسى نيچك بولا ايندى حضرتلر؟

حضرت — مونه بونده، شریف آبزی، لغت کتابی بولسه یاخشی بولور ایدی. بار میکان؟

ملا — اختریده یوق، اوقیانوسده بولماسه.

بر یاش یکت — بزده اوقیانوس بار.

حضرت — کیتر ئلی.

یاش بای — حضرتلر! اول برده عرب سوزی توگل، اول اوروس سوزی. چلین دیگان سوز، اعضا دیگان سوز. مثلا آلار قولنی چلین دیلر. (شول آراده یکت کتاب کیتره. ملالر قارارغه طوتونالر.) شونك اوچون بو سوزنی اعضا دیگان‌سوز برله آلماشدروب بولا، همده کتاب قارارغه احتیاجده قالمی.

بره‌و — کتاب قاراونك ضرری یوق. بز همه اشمزنی کتاب بویور وغنچه یوروتورگه کیره‌ك. (ملالر مقر مقر سویله‌شوب کتابلر آقتارالر).

موسی میرزا — اییو، اییو! بز، شول کتاب قرآن اوچون، ۋه‌د ایندی طرشامز. حضرتلر قاراسونلر. (صالح یانینه بر یاش کشی کیله. آنلر یانینه موسی میرزا کیلوب) کولکیمی صالح افندی! ۋه‌د، مونه‌مین، شولار برله اون ایکی یل طورام. ۋه‌د، مین، شولارنی لادلاب کیلگان کشی شول. ۋه‌د، اش بولسون، ملتکه فائده بولسون دیب طرشامز.

صالح — مین بولای طرشودن فائده بولور دیب بلمیم. بز اوقوغان‌کشی، آلارنك نادانلقلرینه قاراب، اوزمزنك اشمزنی آلارنك نادانلقلرینه موافق ایتوب اشله‌مه‌ینچه، آلارنك اشلرینی اوزمزنك بلووه‌مزگه قاراب اشلارگه کیره‌ك. آلارنی اوزمز باصقان باصقچقه قدر کوته‌رورگه طرشورغه کیره‌ك

موسی‌میرزا — مینده، ۋه‌د، آنی‌بله‌م. اول‌وقتده، ۋه‌د، آلار برله دشمان‌بولورغه کیره‌ك. آلار، ۋه‌د، بزگه کیری کوز برله‌قاری‌باشلارلر.

صالح — قاراسون. آیودن قورقغان اورمانغه بارمی‌دی.

موسی میرزا — مینم، ۋەد. جماعت بار. مینم، ۋەد، آلارنی تربیه قیلاسی بار. ۋەد، آلارنی شولدن برله بوطاماساڭ قوزغاتورده حال یوق! اوزینه شولای کیرەك ایکان، شولای ایتسون. نیك مین، اوزمنڭ مازامنی کیتەروب آلارغه قارشی کیلیم. مین آلارغه شولای شولای دیب قول قویوب طورغان کبی کورنەم. ئە اچمدن مین گل سزنڭ کبك.

یاش کشی — آنسی شولایده بیت، آندن بر نرسەده چقمی. اول بیت بو اورندە طابتاوغنه بولا.

صالح — خدمت ایتەرکه تلەسەڭ شول آور یوکنی اوسترەرگه کیرەك. شونی، ایدلدە لەمکه طارتقان بورلاکلر کبی، آنی، آغمغه قارشی سویرەرگه کیرەك. آغم آستینه اول اوزیده بارا.

موسی میرزا — ۋەد، آلار نادان؛ ۋەد، آلار بای؛ ۋەد، قوّت آلار قولندە؛ آقچه آلار قولندە.

صالح — بزدە علم بار، بزدە آڭلاو بار.

موسی میرزا — شولای، شولای. ۋەد، شونڭ اوچون آلار بزگه اوزلرینڭ نادانلغندن پوشلینا تولەرگه کیرەك. بزنڭ علممز برله فائدەلندیلرمی، بزگه پراسینت تولەرگه کیرەك.

صالح — بو تیری صاتو توگل!

موسی میرزا — شولای اول. ۋەد، حاضر مین شول جمال بایغه قارشی کیلسەم، اول، ۋەد میڭا مڭگو دشمان بولا. اول، ۋەد، حاضر مینم یولغه کیرته صالا. مین آڭارغه آنڭ یاقلی کورنسەم، مینی، ۋەد، اول اوزی کبك کورە. مین اوزمنی نغتوب یتکاچ، ۋەد، کیلەمدە، یوق نیسمی جمال آبزی! سینگچه توگل دیم. بوئلی لادلاوغنه! لادلامایچه یارامی. (ملالر سویلەشه باشلیلر. موسی میرزا کیته).

صالح — بیگرەك بلچراق کشی! (یاش بای باشینی سلکی.)

حضرت — بونده بولمادی! (شول آراده زور پادنوسلر کوتەروب کیتروب چای اورنی حاضرلیلر، ساماوارچغارالر).

موسی میرزا — بو مادەنی، جمال آبزی، قبول ایتیکمی ایندی؟ (خلق دەشمی طورا) . بو کیرەك ایندی. بو تگیلرنڭ بورنینه صوغار اوچون یاصالغان ایندی.

خلق — قبول ایتیك! قبول ایتیك! (خلق طوروب یوری باشلی. صالح برله یاش بای برگه طورالر. موسی میرزا، جمال قدا یانینه کیله. آنڭ یانینه طاغی برنیچه کشی جییلا. صالح برله یاش بای کولوب طورالر).

موسی میرزا — مونه ئلی تگیلر برله سویلەشدم. آلارنڭ کوڭل قارالغان، ۋەد، جمال آبزی! ایمان نوری قاچقان. ۋەد، آلار بزگه میشایت ایتەلر. ئلی شولارنی اوگوتلەدم. دن، ۋەد، باردیم. سینڭ دنڭ کیره کمی‌دی. ۋەد، اول، آندی سوزدن الله صاقلاسون!

جمال قدا — آلار کافر ایندی، کافر!

خلق — کافر، کافر!

موسی میرزا — ۋەد، شولاروق میگا دشمان بولوب یوری. بر یاقدن تگنده میسیونیرلری، بر یاقدن بولاری. موسی میرزاڭ چداسون‌غنه!

خلق — رحمت ایندی، رحمت! (شول آراده بر کشی کیلوب کره).

کشی — حضرتلر! جنازەنی آلوب کیلدیلر.

ملالر — (طوروب) جنازه اوقوب بیەریك ایندی آلای بولسه.

ملا — طهارتی بولماغانڭز تیمم گنه قیلڭز! پالاسقه، کییمگه تیمم درست دیگانلر. (بر نیچه کشی قوللرینی صوغوب صوغوب تیمم قیلالر).

خلفه — جماعت! تیمم قیلوب بتروچیلرنی کوتیك ایندی! (بیش آلتی کشینڭ پالاسلردن طوزان چغاروب تیمم قیلولرینی طوقتاب کوته باشلیلر).

پرده توشه.

ایکنچی پرده.

شولوق اوی. شولوق بولمه. اوستەل اوستنده ساماوار وباشقه ئەیبرلر برنچی پرده آخرنده حاضرلەنگان کویی طورالر.

بیکه — (کشیلر چغوب کیتکاچده اسیناغه قارشی ایشکنی صزقغنه آچوب قاراب) بر کمده قالماغان ایکان. (اسیناغه چغا. اوستەل یانینه کیلوب ئەیبرلرنی، آشاماق اچملکلرنی اورنندن قوزغاتا باشلاب) اسما! اسما! کیلون! کیلون! (قچقرا. برایشکدن آلیابمه یابقان آصراو، ایکنچی ایشکدن کیلون کیلوب کره.) تیزرەك بولکز، تیزرەك! حاضر کرەلر. اول ایرلر نی چای اورنی حاضرلی بلەمنی! ایك قدرلی ئەیبرلرمنی ملالر آلدینه قویغانلر بیت! (تگیلر اوستەل یانینه کیلوب طورالر.) برکونده شول ملالر افلیسون ۋارینیەلرمنی بارسون آشاب بتروب کیتدیلر. (کیلونگه) نرسه قاراب طوراسك! کوچر ئەیبرلرنی! ئلله بونی قزان دیب بلدکمی؟ (اوزی تەرەزه یانینه کیلوب، تەرەزەدن قاراب) ۋارینیه صاوتلرینی قدالرغه یاقن یيرگه قویکز. ملالر آلدینه شیکر صاووتی برله لیمون قویکز. قاق تشلرنی واحد قدا اورنینه قویوب، قاق تش اورنینه چورەکلر قویکز! (آصراو برله کیلون رەتلیلر.)

کیلون — بونده شول، ئەنکای، چورەك بتونلەی یوق.

بیکه — (تەرەزەنك پارینی سورتوب سورتوب) آلوب کیلکز!

آصراو — بو کونگی چورەك یوق شول.

بیکه — کیچەگی بولسه یاراماغانمنی؟ اول ئلله نیندی عمرنده طاماغی طویماغان خلفەلرنی بو کونگنه طویدرورسکمنی! (آصراو

چغوب کیته. کیلون همان ئه‌یبرلرنی ماتاشدرا). مسکین نی قدر بالا چاغاسینی یتیم قالدردی.

کیلون — (ایکنچی ته‌ره‌زه‌گه باروب) قارا بیك قزق ایکان! ئه‌نکای، مین، جنازه نمازینی کورگانم یوق ایدی.

بیکه — بیك یاقن کیلمه! حاضر سلام بیره‌لر. یوزگنی کوره باشلارلر.

کیلون — یوق ئه‌نکای، بونده ته‌ره‌زه پارلی.

بیکه — ئه‌نه سینك طورگده، اول بیت صالح بای اوغلی. شولار بیت، بزگه قزلرینی بیرورگه تله‌گانلر ایدی. اوزگنی کورمه‌سون. کیلونلری طای کبی ته‌ره‌زه‌گه آطلانوب ایرلر قاراب طورا دیب سویله‌ب یوری باشلار.

کیلون — (برآز چیگنوب) ئه‌نکای! ئه‌نه اول، اوچنچی صفده‌غی، قریده‌غی قارت کم؟

بیکه — اول جمال قدا.

کیلون — شولمنی؟ گل قچقرشوب طوردی.

بیکه — سین، آلارنك سوزلرینی طگلاب طوردگمنی؟... باشقه اشك یوق شول. باشقه کیلونلر کبی قولگنی صزغانوب آش اوینده یورسه‌ك طگلارغه بوشاماس ایدك.

کیلون — یوق ئه‌نکای، مین چای بیرگانده‌گنه ایشتدم.

بیکه — ایرلر سوزینی طگلاو کیلونلر اشی توگل!

کیلون — ئه‌نه سلام بیره‌لر. ئه‌نکای، اول یاش یکت کم، ئه‌نه سینك طوریده؟

بیکه — سیگا نرسه‌گه! قزقدگمنی؟

کیلون — (قزاروب) تگیله‌ی گنه صوریم.

بیکه — کره‌لر! (شول آراده آصراو زور تاریلکه برله چوره‌کار کیروب قویا. بیکه طاغی اوسته‌ل یانینه کیلوب کیلونینه قاراب) سینی آنالرڭ نیگه اویره‌تدیلر؟ طاغی شول ملالر آلدینه بالمنی قویغانلر! بوله‌ك بالمنی شول بیره‌نلرگه آشاتورغه‌غنه دیب صاقلاغان ایدم ایندی! (اورنینی آلشدرا. آصراوغه) نرسه قاراب طوراسڭ؟ شریف، آبزیڭغه تگی طای ایتینی کیتر. (آصراو چغوب کیته. بر صاووت ۋارینیه آلوب کیلونگه) مونه شونی تگی پوچماقغه قوی. آنده بای بالالری اوطرا. اوزڭنی اوڭماغان ایکان دیب عیب ایتوب کیته‌رلر. (بر ۋارینیه صاووتینی قاراب) قاراسانا نرسه قویغانلر! مین بیت، سزگه قورا جیله‌ك ۋارینیه‌سی دیدم. سز نرسه قویغانسز!

کیلون — ئه‌نکای! آنده قورا جیله‌ك ۋارینیه‌-سینی مین طابا آلمادم.

بیکه — طابا آلماغانسڭ! طابا آلماغانسڭ! بو شول آتاڭ اوي توگل. بونده کوزڭنی آچوب یورورگه کیره‌ك. سز، مینی شولای ایتوب اویاتقه قالدرماقچی بولاسزمنی؟ مه بار، آل بونی. (کیلون چغوب کیته.) بر نرسه بلمیلر. آلارغه بر نیده توگل. مینم بیت بیره‌سی قزم بار، اویله‌ندره‌سی اوغلم بار. آلارنڭ ایکی یاتوب بر توشلرینه کرمی! (آصراو بیك زور آغاچ طاباق برله بیك کوب اویولگان طای ایتی آلوب کروب اوسته‌لگه قویا. ایشکدن آیاق طاووشلری ایشتله باشلی. بیکه آصراوغه قاراب) صاماوارڭ نیندی! ایچماسام سورت آزراق! (اوزی کیتوب ایشکدن قاراب طورا).

(آصراو قز صاماوار سورته. ایشکدن بایاغی خلق دبرده‌شوب کره. آصراو قز چغوب کیته).

ملا — (سویلی سویلی کره) الله تعالی منکر نکیر جوابینی یڭل قیلسون ایندی.

خواجه اوغلی — یه‌ڭز اوطرشا باشلاڭز! (شول آراده ایشکدن ۋارینیه صاووتی کوته‌روب کیلون کیلوب چغاده خلقنی کوروب بیك تیز بورولوب کره. بتون خلق ایشکگه تابا قاراب طورا. خواجه اوغلی ایشك یانینه باروب بیك قاتی ایتدروب ایشکنی یابا. بر نیچه کشی جییلوب سویله‌شه‌لر).

برسی — سین کوردڭمی؟

ینه برسی — کوردم.

برەو — ماتور بیت؟

ینه برەو — کوکرەكدە شەب ایکان! قزان قزلری شولای بولوچان ایندی!

برەو — یوق شول! بیك نچکه، چرا کبی، طوتار ییر یده یوق! بزنڭ قزلر ایچماسام قوچاقغه صیماسلق بولا!

ینه برەو -- اوست باش شەب بیت؟

برەو — قزانلر آلار کیینه بلە ایندی! (آنلر یانینه خواجه اوغلی کیلوب خوشگز، خوشگز. چای یانینه کیتە باشلیلر).

خلفه — (اوز اوزینه‌گنه) احمق! باجمال ایکان! کوڭلگه وسوسه توشوردی.

(بارده چای یانینه اوطرشالر. شول آراده طاغی کیلون کرگان ایشك صزقغنه آچلا باشلی. خوجه اوغلی باروب بیك نق شاب ایتدروب یابا).

بر یاشکنه کشی — (ایکنچیسینه) برسینی برسی کونلی!

ایکنچیسی — قزان قزلری بیت آلار، اوتکون بولا! کونلەرسڭ شول.

(اوی خواجەسی ایکنچی ایشکنی باروب شاب ایتدروب یابا .خواجه اوغلی چای یاصارغه طوتونا. ملالر آشارغه طوتونالر. شریف بای قولینه پچاق کوتەروب ایت آشارغه طوتونا. بتون زال آوز چاپلداوی برله طولا).

شریف‌بای — مونه حضرتلر، ایندی‌شول‌ئلگەریگی‌علمالر، شول اوقو یولنده خدمت ایتکانلردر بیت؟ بزده مونه شولای ایتوب اوقورغه یول آچوومز برله سلفلرگه اوخشی طورغانمز بیت؟

حضرت — اییو، اییو، ابن حاجب اون دورت یاشنده درس اوقودی دیگانلر.

شریف بای — آلای بولسه، بز شول، ایندی سلفلر یولندن چقماغان بولامز. جمال قدا، ایشتەمسڭ؟

جمال قدا — ایشتەم، ایشتەم! مونه شول شولای بولسەدە کبیرحضرتلر، ولی حضرتلر مونه، بوندی اوبشستۋالر آچمیلر ایدی شول. یاری خیرلی بولسون ایندی. حضرتلر گناهسینی اوستلرینه آلسەلر.. بزنڭ عوامنڭ اشی توگل ایندی.

خواجه — آشی آشی سویله‌گز!

حضرتلر — آشیمز، آشیمز!

برەو — حضرتلر! مونه مینم بر سوز صوریسم بار ایدی.

حضرت — یه، خوش!

برەو — مونه ایندی، حضرت، ئلی کتابلردە حضرت موسی‌نڭ طایاغی بار دیلر.

حضرت — ایبو، ایبو! تلەسه آژدها بولغان، تلەسه جلان‌بولغان، تلەسه یافراق یاروب حرمه بیرگان.

تگی کشی — مونه، شول آغاچ نیندی آغاچ بولغان‌ایندی؟ مین، ئلی، شونڭ حقنده خلفه برله سویلەشدم. اول میکا جواب بیره آلمادی. اول ایندی اصول‌جدید خلفەسی، بلکه بلمیده طورغاندر. شول، اول طایاق، حضرت، بیت آرطش آغاچیدر ایندی؟ آرطشدن بیت ئلی جن قاچا دیلر.

ملا -- یوق، اول اوجماح آغاچی. آنی جبرائیل فرشته آدم آتامزغه بیرگان بولغان. آندن حضرت موسی‌غه قالغان.

تگی کشی — آلای ایکان. بو صوڭ ایندی، حضرت، آرطش آغاچندن هر تورلی جن، شیطان قاچا دیگانمی ایندی؟

خلفه — ایبو، ایبو، آنڭ خوش ایسینه شیطان چدی آلماس دیگان. آنڭ ایسینه شیطاننڭ یمورقاسی چری دیگان!

صالح — صوك، اول، آلای بولغاچ مونه بو تون یاغی طرفلرنده، آرخانگیل، ۋالوگودا گوبیرنالرنده آرطش، آغاچی بیك کوب بیرلرده شیطان برده بولماسقه کیره‌ك ایندی. (خلقنك بر تورلیسی کوله).

ملا — (آچولانوب) آحمقلر! اول کولکی‌منی؟ کتاب سوزندن کوله‌لرمنی؟

جمال قدا — آلار، مونه شولای شول. کتابنی اشکه آلمیلر! مونه شول بزده شولارنی کوروب، بارا طورا شوندیلر برله دنیا طولوب کیتوب آخر زمان بولماسون دیمز. (تگیلرگه قاراب) ایچماسام توبه قیلگز! (تگیلر طاغی کوله‌لر). مونه حضرت، بولای شارقلداب کولو بیت کتابده یارامی طورغاندر؟

حضرت — یوق، یوق! اول ایندی اوروس اشی. هر کولوندن کتاب، یتمش مك شیطان یاراتلور دیگان. (خلق چای اچه).

بره‌و — صوك بو، حضرت، شیطان نیچك یارالا ایندی؟ آلارنگده ایری خاتونی بولامی؟

حضرت — اول آنده ایکی روایت بار. برسی شیطان یمورقا صالا دیگانلر؛ یلان کبی شول یمورقاسینی یوتاده شوندن شیطان بالالری طوا دیگانلر. بر روایتده ایندی شیطاننك بر آیاغی ایر، بر آیاغی خاتون؛ شوندن هر کوننی یتمش مك شیطان طوا دیگانلر.

ملا — آندن صوك هر بدعت اشدن یتمش مك شیطان یارالا دیگانلر.

جمال قدا — مونه حضرت، بزنك ایندی بو او بشستۋ امزدنده شیطان یارالماس میکان؟

خلفه — اولسی ایندی، الله اشی. الله خیرلیگه بورسون!

بره‌و — صوك حضرتلر، بو ایندی، شیطانلرنك طویی بولامی؟

حضرت — بولا ، بولا ! کتاب ئەیتکان، آلارنڭ طوینده یتمش مڭ ایر، یتمش مڭ خاتون زنا قیلا دیگان. یتمش مڭ میچکه ایسرتکچ اچلور دیگان. آلارنڭ طویینه اوچراغان کشی هلاك بولور دیگان.

تگی کشی — مونه بیت ئلی، حضرت، بزنڭ شیطان طویی دیگانمز بار. اول، شول شیطاننڭ نکاح مجلسی بولامی ایندی؟

حضرت — اییو، اییو! شول، اول شیطانلرنڭ بییووی بولا ایندی. لکن شیطان نکاحی دییورگه یارامی، آلارنڭ نکاحی یوق. نکاح الحمدلله اهل اسلامدەغنه.

برەو — حضرتلر، مونه بیت ئلی، پیغمبرمز مکەدن مدینه گه کیتکانده عار تیشکینه کرگان. شونده، آنڭ اوستینه اورمەکوچ اویا یاصادی دیگانلر. شول اورمەکوچ آتا اورمەکوچ بولغانمی آنامی؟

خلفه — آنا اورمەکوچ، آنا اورمه کوچ! (کیلون ایشکی طاغی آزغنه آچلا).

حضرت — مینمچه آتا بولورغه کیرەك . ئلی بیت، شریعت ایرلرنی خاتونلردن آرتق کوره. الله‌تعالی ایندی پیغمبرمزنی قوتقارورغه البته آتا اورمەکوچنی یبەرگان بولورغه تییش.

ملا — اول مسئله ئلی تمام آپ آچق معلوم توگل. علمانڭ بونده اختلافی بار!

جمال قدا — مونه حضرتلر، بو بیت بیك زور اش ایندی. عوام آڭلارلق ایتدروب ایندی، شول اورمەکوچنڭ آنامی آتامی ایدکینی بیان قیلوب جمعه‌لرده وعظ سویلەسەڭز یاخشی بولور ایدی.

مؤذن — آنی ایندی کتاب ایتدروب، رساله ایتدروب باصدرورغه یاخشی بولور ایدی. بو کیرەك ایندی.

حضرت — اییو، اییو! مصلحت، مصلحت!

برەو — صوڭ آنده بیت ئلی کوگارچینده بولغان. اول کوگارچین حاضر سلامتمی؟ ئلله ئولگانمی ایندی؟ (ایشك طاغی آچلا توشه. خلق ایشکگه تابا قاری باشلی خواجه اوغلی باروب، طاغی بیك نق ایتدروب ایشکنی یابا).

خلفه — (کولوب) ئهو، ئهو، شول قدر زور اورونغه مستحق بولغان کوگارچین ئولەمی صوڭ ایندی اول!

حضرت — یوق، آنی پیغەبرمزگه عشقندن وفات بولدی دیگانلر.

برەو — حضرت، اول اورمه کوچ برله اول کوگارچین اوجماحقه کرورلرمی ایکان ایندی؟

ملا — کرورلر، کرورلر. کتاب حضرت صالحنڭ تۆەسی حضرت علی نڭ دلدلی، عارتیشکندەگی اورمه‌کوچ هم کوگارچین کرورلر دیگان.

برەو — آلارغەدە خور قزلری بولور میکان؟

حضرت — کتاب بولور دیگان. (هەمەسی چای اچەلر. یاشلر کولوب اوطرالر).

صالح — قالغان مادەلرنی اوقیمی؟

موسی میرزا — حضرتلر چای اچه اچه سویلەرلر. اوقو!

صالح — (کاغدینی آلوب، خلقغه قاراب اوقی) «جمعیتنڭ اشلرینی قارار اوچون اون کشیدن مرکب بر پراۋلینیه صایلاناچقدر، همده آنڭ راصخودلرینی تیکشرور اوچون اوچ کشیدن مرکب ریۋیزیيونني کامیسیه صایلاناچقدر».

خلق — بو یاری، بو یاری!

صالح — (طاغی اوقی) «پراۋلینیەغه همده ریۋیزیيونني کامیسیەگه صایلاولر وباشقه جمعیتنڭ اشلری، جمعیتنڭ عموم مجلسندە قارالاچاقلردر. همده کوب طاوش آلغان کشیلر صایلانغان حساب قیلنوب، آز طاوش آلغانلری صایلانماغان حساب قیاناچق همده

کوب طاوش آلغان اشلر جمعیت طرفندن قبول ایتلگان حساب قیلناچقلردر.

جمال قدا — اول نی دیگان سوز؟ مونه حضرتنی صایلاماقچی بولورمز. اول آز طاوش آلسه اول صایلانماسمنی؟ اول مسلمانلقمنی؟

صالح — اییو، حضرت آز طاوش آلسه صایلانماغان بولا شول!

جمال قدا — اول، حضرتلر صایلانماغاچ، اول نیندی مسلمان جمعیتی بولادی ایندی!

صالح — اول، حضرتلر صایلانماغان مسلمان جمعیتی بولا.

خلق — آندی جمعیت کیره کمی، کیره کمی! بز حضرتلردن قالمیمز!

صالح — جمعیتلرده باشقه چه بولمی. آلای بولغاچ نیچك ایتدروب صایلارغه کیره‌ك؟

جمال قدا — (صالحقه) مونه سین کوب طاوش آلساڭ، سین صایلانغان بولامسڭ؟

صالح — اییو، مین کوب طاوش آلسام مین، سین کوب طاوش آلساڭ سین.

بره‌و — آلای بولغاچ، سین اوز دوست ایشگنی جیارسڭده اوزڭنی صایلاتورسڭ.

صالح — شولای شول. سینده اوز دوست ایشگنی جیده، سین اوزڭنی صایلات.

تگی کشی — میندن بولمی. مینم اوز اشم بار.

جمال قدا — مینم برله سینڭ حقده شولایده بولسون. بو حضرتلر حقنده نیچك آلای ایته‌رگه یاری؟ اول بیت حضرتلرنی مسقل ایتو بولا! اهل علمانی آیاق آستینه طابتاو بولا! بو بیت، العیاذ بالله، کفر بولا!

حضرت — ایبو، ایبو!

جمال قدا — بتون مسلماننك علماسی مسلمان جمعیتینه صایلانماسون ایمشده، ئلله نیندی طار بالاقلر صایلانسون ایمش!

صالح — حضرتلر صایلانماسون دیگان کشی یوق، صایلانسون. اگر خلق آلارنی یاراتا ایکان، آلارغه شار صالورلر، آلارنی صایلارلر. یاراتمی ایکان صایلاماسلر.

جمال قدا — صوڭ سین حضرتلرگه شار صالورسکمی؟

صالح — مینمی، مین، یوق!

جمال قدا — مونه ئه‌یتو بده بتردی! مونه اول وقتده شول شونڭ کبیلر ئلله نی چیکلی جییلورلرده، حضرتلرنی توشروب قالدرورلر.

صالح — حضرتلرده اوزلری کبیلرنی جیسونلرده، بزنی توشروب قالدرسونلر.

ملا — یوق ایندی بو ماده اهل نفاقنڭ طارالووینه سبب بولور.

موسی میرزا — مینمچه، جماعت، بو بیك کیره‌ك ماده. ۋه‌د، بز، حضرتلردن باشقه طورا آلماغاننی بله‌مز. بز، آلارنی اوزمز صایلیمز.

حضرت — یاری میرزا افندی سز شولای. زمانه حاضر اوزگه‌ردی، تورلی کشی بار. بزنڭ دوستدن بیته‌ر دشمان کوب.

جمال قدا — طاغی جماعت ئلی مونه نی بار ایکان. اول ایندی کوب طاوش برله قبول ایتلور دیگان. مونه شوندی کشیلر جییلورلرده، آنده اهل علماده بولماغاچ کوب طاوش برله خاتون قز قاچماسقه یاصارلر. بز شوکارغه رضا بولیقمی ایندی؟ (بتون کشی کیلو‌نڭ ایشکینه بوروالوب قاری).

بر بای — بونده بر نرسه‌ده یوق ایندی. جمعیتنڭ معناسی شول، شول ایندی. خلق بر بر کشنی یاراتسه آنی صایلی، یاراتماسه‌یوق.

جمال قدا — اول چن مسلمان بولسه‌ده‌می؟

بای — چن مسلمان بولسه‌ده. شونڭ اوچون صایلاناسی کیلگان کشی خلقغه یارارغه طرشورغه کیره‌ك.

بره‌و — جماعت! ئلی بونده طاغی قورقنچلی بیری بار. بزنڭ جمعیتکه میسیانیرلر یازلورلرده، اوزلری تله‌گانچه کوب طاوش برله اش یوروته باشلارلر. مونه طوتارلرده مکتبلرگه اوروسچه اوقوتورغه یاصارلر. بز شونڭ برله اوزمزگه بلاگنه آلمیق!

جمال قدا — طاغی طوتارلرده کوب طاوش برله بزنڭ مکتبلرمزگه ته‌ری قویارغه یاصارلر!

بره‌و — طاغی مونه، آلارنڭ پاصخالرنده چوچقه ایتی برله‌آوز آچو بار ایندی. آلار بزنڭ مکتبلرگه چوچقه ایتی کرتورلرده، کوب طاوش برله بالالرنی شونی آشارغه یاصارلر. آندن ئلگه‌ری اویونچق ایتوبکنه، آندن آری چنلابده چیرکاولرینه آلوب کیته باشلارلر. بز شوڭارغه رضا بولیقمی ایندی؟

خلق — یوق، یوق! بو کیره‌کمی!

تگی کشی — روزه وقتنده کوب طاوش برله بالالرنی روزه طوتدرماسقه یاصارلر!

مؤذن — قورقنچ حاللر ایندی!

یاش بای — بونده جماعت، سزنی، ئلله نیلر سویله‌ب قورقتدیلر. ایمش آلار کوب کشی بزنڭ جمعیتکه یازلوب اوزلرنچه اش یورتمه‌کچی بولالر ایمش! الگه‌ری آلار یازلمیلر ئلی، یازلسه‌لر بیك یارار ایدی. آلارنڭ اوز اشلری باشلارندن آشقان. آندن یازلالر ایکان، آلار اون یازلسه بز یکرمی یازلورمز، آلار یکرمی یازلسه بز قرق یازلورمز. شولای ایتوب آلارنی جیگارمز. طاغی

آلار یازلاده ایکان ایندی، اول وقتده، آلار بزنڭ بالالرنڭ روزه‌سینی آچدرو، بز نڭ بالالرغه چوچقه ایتی آشاتو کبی قورقولر بیك اورنسز قورقولر. آلار بیت میسیانیر بولسه‌ده، آلار شیطان توگل. آلارغه سینڭ روزه طوتماوڭدن، بیش وقت نماز اوقوماوڭدن فائده یوق. (خلق طاووشلانا).

ملا — بار ایندی، بر مسلماننڭ کوڭلی قارالوغه آلار شادلانا ایندی.

جمال قدا — شادلانا، شادلانا! مونه اوزمزده طورا طورغان یڤوری گنه ئلی، کم بولسون، شول، ئلی مونه قزانده مسلمان قرلری گیمنازلرده اوقیلر دیب شادلانوب سویلی.

خلق — یوق، کیره‌کمی! کیره‌کمی!

موسی میرزا — یوق، بو ماده‌نی، جماعت، بز طاشلارغه کیره‌ك. تگی قاهارلر، بو موسی میرزاغه آیاق چالیق دیب کیلوب یازلوب، چننده بزنی خور ایتمه‌سونلر!

خلق — شولای، شولای!

بره‌و — بونڭ اورنینه «پراولینیه اهل اسلامنڭ مصلحت کورگان اشینی اشله‌ر، اهل اسلامنڭ مصلحت کورگان کشیسی صایلانور، اهل علماغه یول بیرلور» دیه‌رگه کیره‌ك.

خلق — شولای، شولای! (یاش بای سویله‌رگه تلی).

صالح — (یاش بایغه) تیمه، اوزلری تله‌گانچه قیلنسونلر. (یاش بای اوطورا).

جمال قدا — شولای کیره‌ك، شولای! (صالحغه) سین شونی یاز!

صالح — جماعت صوڭ شوگارغه رضامی؟

خلق — رضا، رضا!

موسی میرزا — سین، صالح افندی، آنی طاغی اوقوب قارا ئلی!

صالح — (اوقی) «جمعیتنك پراۋلینیه‌سینه اهل اسلامنك مصلحت کورگان کشیسی صایلانور. اهل علماغه یول بیرلور. پراۋلینیه اهل اسلامنك مصلحت کورگان اشلرینی اشله‌ر.»

ملا — اهل علمانك تورلیسی بار بیت. اوّل بیت، پیغمبرمز زمانه‌سنده‌ده منافقلر بولغان. مونه شونده اهل علمادن ئلك «سنت یولنده عمل قیلا طورغان» دیگان سوزنی آرتدرورغه کیره‌ك.

جمال قد! — شولای، شولای! حضرتلر آورغه آماسون، ملا موءذن آراسنده‌ده تورلیسی بار.

صالح — آلای بولسه مونه بولای ایندی: (اوقی) «جمعیتنك پراۋلینیه‌سینه اهل اسلامنك مصلحت کورگان کشیسی صایلانور. سنت یولنده عمل قیلا طورغان اهل علماغه یول بیرلور.»

طاوش — یاخشی، یاخشی!

موسی میرزا — شونك بر‌له‌ن بتدیمی ایندی صالح افندی؟

صالح — بتدی!

موسی میرزا — آلای بولسه ایندی، حضرتلر، طاغی بر فاتحه بیرگز ایندی!

حضرت — یه‌گز! (قول کوته‌ره‌لر.) الله تعالی هر مؤمن مسلمانغه یدی اوجماح ایشکینی آچق قیلسون! (خلق: آمین.) همه‌مزگه اوجماح نعمتلرینی نصیب قیلسون! همه مؤمن مسلمانغه خورعینلر بر‌له قوچوشورغه نصیب قیلسون! (خلق بیك قچقرشوب: آمین! بیتلرینی سیپیلر. کیلونك ایشکی طاغی صزقغنه آچلا.)

موسی میرزا — صالح افندی! سین، آنی ایندی آقغه یاز.

(خلقغه) مونه ایندی صالح افندی یازسونك، جماعت، قوللر قویارمز ایندی.

خلق — اییو، اییو! (طاغی چیناپاق طاوشلری. چای طاغی قوتله‌نه. صالح چیتکه اوطروب یازا.)

موسی میرزا — مونه ایندی، جماعت، الله‌غه شکر جمعیتمزده بولدی. ایندی مونه شونده، تگی قاهارلرگه سر بلگرتمه‌سکه کیره‌ك.

ئلی بوسی میگا ئه‌یته: «سین، موسی صاپیچ، اوزك مسلمانلر اوچون طرشاسك؛ آلار سینی اشکه‌ده صانامیلر، آلار سینی گارادسکوی دوماغه‌گلاصنی ایتدروبده صایلامادیلر، دی. آلار سینی گل چیتکه قاغالر، سین بزنك یاقغه چق، بزسینی کوکگه کوته‌رورمز» دی.

مین دیدم: «نیسمی بزنك مسلماننی خورلارغه! صایلاماسه‌لر مینم اوزمده سبب بولغاندر، دیدم... مونه سین بوصایلاونی قاراب طور...» دیدم... شوندن اوزیده یاشین صوقغان شیطان کبك کیتدیده طاغی بر قاهارینه باروب شپر شپر سویله‌رگه طوتوندی... اول، مینی دوماغه صایلاتماس اوچون یول ازلی ایکان! مونه، ۋه‌د، ئلی نیشله‌رگه طرشالر!

بره‌و — اییو، اییو، جماعت! تگی وقتده موسی میرزانی صایلامایچه خطا ایتدك. بو یولی صایلیمز الله تله‌سه.

خلق — صایلارغه کیره‌ك: صایلارغه!

موسی میرزا — ۋه‌د، مین شونده تگی قاهار میسیونیرلرنك مینم صایلانماویمه شادلانووینه، ۋه‌د، خورلاندم. ۋه‌د، گوبیرناتورده میسیونیرلری جیلوب به‌یره‌م ایتدیلر. مین اچمدن «یاری» دیدم. مین دیدم، کیله‌سی دوماغه، سزنك آشکزغه طاراقان بولورمن دیدم.

خلق — خطا بولدی، خطا بولدی!

موسی میرزا — مونه شول، جماعت، شوندی اشده اویلاشورغه

کیره‌ك. مونه ۋه‌د، ایندی حاضر بزنڭ جمعیت بولدی. بتون مسلماننڭ جمعیتی بولدی. اول، ۋه‌د، تگیلرنڭ بورنینه صودی ایندی. ۋه‌د، آلار حاضر بلگاچده بتون تشی طرناغی برله، بونڭ پریدسیداتیلی موسی میرزا بولماسون ایدی، دیورلر. مونه، ۋه‌د، ئلی قایا اشلر بار!

بره‌و — شول کافرلرگه اوچ ایتوب موسی میرزانی صایلیق!

خلق — صایلیق، صایلیق!

حضرت — اییو، اییو! میرزانی صایلیق، میرزانی!

موسی میرزا — مین جماعت، مینی صایلاگز دیمیم. ئلی تیك تگی قاهارلرنڭ مینی دن دشمانی کورولرینی گنه ئه‌یته‌م.

صالح — (قولینه بر طاباق کاغد کوته‌روب کیلوب) یازوب بتردم.

موسی میرزا — آلای بولسه، حضرتلر، بو طاغی بر اوقوسون.

خلق — اوقوسون!

صالح — (اوقی) «جمعیتنڭ مقصدی حق مسلماننڭ، حق مسلماندن مراد: اهل علمانی اعتبارغه آلوچی، سلف الصالحین یولی برله یوروچی، آتا آنا فاتحه‌سینی آلوچی، بایلرنڭ رخصتندن باشقه اش باشلاماوچی محتاج طرفلرینه یاردم ایتمکدر.»

خلق — بیك یاخشی، بیك یاخشی!

جمال قدا — بونڭ اعوذ، بسم الله‌سی یوقمنی؟ (موسی میرزاغه) بو، میرزا، بسم الله سز بولامنی؟

خلق — قوی، قوی! اعوذ، بسم الله قوی! قوی!

بر ملا — اییو، بسم الله سز باشلانغان اش تمام بولمیدر، دی.

صالح — (اعوذ، بسم الله یازا. یاڭادن اوقی باشلی) ایکنچی ماده. «شول مقصدنی طوترور اوچون جمعیت، بدوام هم ابجد اوقولا طورغان مدرسه‌لر آچارغه، کیچکی سبقلر یاصارغه، زور وکچکنه‌لر اوچون هنر

اویره‌تورگه‌یول آچاچق همده‌کیره‌کلی کتابلر باصدر ورغه طرشاچق.»

جمال قدا — بونده نیك «بدوام» دیگانی قالغان؟ یاز، یاز! نیك قالدردك؟

خلق — یاز، یاز! (صالح آبدراب طورا.)

موسی میرزا — یاز، صالح افندی!

صالح — (طاغی اوقی) «همده‌بدوامنی باصدر ورغه طرشاچق.»

جمال قدا — طرشاچق دیمه، «باصدرادر» دیگن!

خلق — ایبو، ایبو!

صالح — (توزه‌ته) «همده‌بدوامنی باصدرادر.» (اوقی) اوچنچی ماده. «چلین بولور اوچون‌یلینه اون صوم توله‌و تییشدر. عمرلك چلین بولاسی کیلگان کشیلرگه بر یولی اوچ یوز صوم توله‌رگه تییشدر.» دورتنچی ماده. «جمعیتنك اشلرینی قارار اوچون اون کشیدن مرکب بر پراۋلینیه صایلاناچقدر همده راصخودلرینی تیکشرور اوچون اوچ کشیدن مرکب ریۋیزیوننی کامیسیه صایلاناچقدر.»

بیشنچی ماده. «پراۋلینیه اهل اسلامنك مصلحت کورگان اشینی اشلر همده پراۋلینیه‌غه اهل اسلام موافق کورگان کشینی صایلار. سنت یولنده عمل قیلا طورغان اهل علماٌغه یول بیرلور.» (خواجه‌نك وغلی طاغی طوروب کیتوب ایشکنی بیك نق یابا. صالح طوقتاب طورا).

موسی میرزا — بتدیمی صالح افندی؟

صالح — بتدی.

موسی میرزا — (کاغدلرنی آلوب) مونه یه‌گز ایندی، حضرتلر، قول قویبق.

ملالر — میرزا، سین اوزك قوی ایندی!

موسى ميرزا — مين، حضرتلر، سزدن اوزوب قول قويارغه يارييمى صوڭ! سز، ۋەد، دن باشلرى.

حضرت — (ملالرغه) قوييقمى ايندى، جماعت؟ بوندن آندى بوندى پير يپس فلان، اور وسچه اوقوتولر، كتاب جيبولر كيلوب چقماس بيت ايندى، موسى ميرزا؟

موسى ميرزا — بونده بولغانده بر نرسه بولماس!

خلق — قوى حضرت، قوى! (حضرت قول قويا. آنڭ آرتندن ملا قويا. آنڭ آرتندن طاغى ملا، طاغى بر قارت باى، آنڭ آرتندن شريف باى، آنڭ آرتندن جمال قداغه بيرەلر. خلق تيك طورا.)

جمال قدا — (اوزاقغنه قاراب صالحغه) نيك اعوذ بسم اللهدن صوڭ ابجدى يوق؟!

خلق — (شاولاب كيته) نيك يوق؟!

موسى ميرزا — ياز! ياز! (صالح كولوب يازا باشلى).

جمال قدا — عيب ايرنلرينڭ اسمينى قالدرورغه يارييمى! شوندى زور اشده ابجدسز يارييمى صوڭ! اول، كافرلرگه كره آلماسقه قويما بولوب طورا. (كازاكى آستندن، موينينه طاقغان زور بتىنى كورسەتوب) مونه، الحمدلله، ٤٧ يل طاغام. بر آورو كورگانم يوق.

صالح — يازوب بتردم.

جمال قدا — (آلوب، كوزلكينى كييوب اوقى) ابجد، هوز، خطى... كلمن، سعفص، قرەشت... (شوندن كاغدنى اوطقه قارشى طوتوب قارى. بيك اوزاق قاراب طورغاچ) جماعت! بو نرسه؟! (كاغد اچنده اوط ياقتيسنده كورنگان گيربنى كورسەتوب) بونى بو؟!

خلق — (بارده چاى ياننددن طورالر. ايشك طاغى آچله توشه. برسينى برسى بەرشوب كاغدنى قارارغه طوتونالر.)

برسی — قوش صورەتی، قوش صورەتی!

ینه برسی — تەریسی بار، تەریسی بار! مونه، مونه! (تورتوب کورسەتەلر. صالح کاغدنی آلوب قاری.)

ملالر — بو نی بو، بو نی بو؟! سز شولای بزنی آلداب قول قویدروب اوروس ایتمەکچی بولاسزمنی؟!

جمال قدا — آندوق، جماعت، بونڭ آرتی بوزوقدر دیدم!

خلق — (دولی) مونه اشان! مونه اشان! (صالحلو آبدراب طورالر).

شریف بای — صوڭ، آنده قوش بولسه نی بولا؟

جمال قدا — ایشتدڭزمی؟ قوش بولسه نی بولا، دی! سیگا تەریسی بولسەده شولایدر! (خلق طاووشلانا).

موسی میرزا — جماعت! بو ناچار اش. بو تگی قاهارلر اشی بولدی. ۋەد، مسلمان دیب صالح افندیگە اشانغان ایدم. مونه یاشلرگە اشان!

خلق— (صالحغه) سین، بزنی اوروس ایتەرگە قول قویدردڭمنی؟! (صالح یانینه یومروقلرینی تویوب کیلەلر) نیك دەشمیسڭ؟! بزنی اوروس یاصامانچی بولدڭمنی؟!

برەو—(شول آرادە) اللهغەشکر، ئلی قول قویوب اولگورمەگان ایدم!

برسی — بیر کاغزنی، بیر کاغزنی! اول یاشرورگە تلی! قول قویغان کاغدلرنی یاشرورگە تلی! اول یاشروب تگیلرگە بیرورگە تلی! جماعت، خراب بولامز!

خلق — بیرمە! بیرمە!

(صالح قولندن کاغدنی طارطوب آلالردە بارسیدە ,,مینم قولم بار، مینم مین قرام'' دیب قچقرشالر. برسی برسی برلە طارتوشوب کاغدنی یرطوب بترەلر)

جمال قدا — (واق تویه‌ك یرطق كاغدلرنی آلوب، طاغی یرطقالاب صالحنك بیتینه به‌ره) مه ، قارا یوز، اوبشستڤو اكٔنی!

خلق — سویه گینی كل ایتیك! (صالحقه تابا بارسیده كیله‌لر. یوزروقلرینی یومارلیلر یاش فكرلیلر اسینا بوبینه یاشرنه‌لر. صالح تیك قاتوب طورا. ایشكدن خاتونلر باشی كورنه).

پرده توشه.

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

محمد عياض الاسحاقى نڭ مجموعهٔ آثارى

اوشبو اسم ايله مشهور محررمزنڭ حاضرگه قدر نشر ايتلمه‌گان هم نشر ايتلوبده بوكونده موجود نسخه‌سى قالماغان اثرلرندن همه‌سى ترتيب ايله بز فارماتده نشر ايتله‌چكمز. محررنڭ اثرلرندن هر برى آيروچه كتاب كتاب نشر اولنوب، ٣ - ٥ كتاب بر جلد تشكيل ايته‌چكدر. هر جلد برنچى كتابدن اعتباراً ٢٨٠-٣٦٠ صحيفه‌لرگه قدر واراچقدر. كتابلرنڭ باصلو ترتيبى و جلدلرگه بولنوب نشر ايتلووى حاضرگه توبه‌نده كورسه‌تلگانچه‌در:

برنچى جلد:

١ نچى كتاب «محمد عياض الاسحاقى نڭ ترجمهٔ حالى» (باصلاچاق.)
٢ „ „ «طورمشمى بو؟» رومان. بهاسى ٤٠ تين، پوچته ايله ٤٦ تين.
٣ „ „ «اوچراشو ياكه گلغذار» رومان. (تيزدن باصلاچاق.)
٤ „ „ «باى اوغلى» „ „ „

ايكنچى جلد:

١ نچى كتاب «فاميليا سعادتى» حكايه. (تيزدن باصلاچاق.)
٢ „ „ «كله‌پوشچى قز» „ „ „
٣ „ „ «واق حكايه‌لر» „ „

اوچنچى جلد:

١ نچى كتاب «جمعيت» كاميديه ٢ پرده‌لك بهاسى ٢٥ تين، پوچته ايله ٢٩ تين.
٢ „ „ «اوچ خاتون برله طورمش» دراما. (تيزدن باصلاچاق).
٣ „ „ «ايكى عشق» كاميديه. „ „
٤ „ „ «آلدم، بيردم» دراما. „ „

دورتنچى جلد:

«ملا باباى» بيوك رومان.

باشقه جلدلر حاضرگه اعلان ايتلمه‌دى.

Казань, Книгоиздательству „ГАСРЪ". مراجعت اوچون آدريس:

Казань, Типографія И. Н. Харитонова, 1911 г.

بهاسى ٢٥ تين.